

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

17. Σχόλια για τη μικρότερη επεξήγηση (17. Cūḷaniddesa-
aṭṭhakathā)

Επεξήγηση της ομιλίας για το κέρατο του ρινόκερου
(Khaggavisāṇasuttaniddeso)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

17. Σχόλια για τη μικρότερη επεξήγηση

Khaggavisāṇasuttaniddeso

Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā

1. Paṭhamavaggavaṇṇanā

121. Ito paraṃ khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanāya okāso anuppatto. Tattha “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍa”nti ito paraṃ atirekapadamattameva vaṇṇayissāma. Tattha sabbesūti anavasesesu. Bhūtesūti sattesu. Ettha bhūtesūti kiñcāpi bhūtasaddo “bhūtasmiṃ pācittiya”nti evamādīsu vijjamāne, “bhūtamidaṃ, sārīputta, samanupassasī”ti evamādīsu khandhapañcake, “cattāro kho, bhikkhu, mahābhūtā hetū”ti evamādīsu catubbidhe pathavīdhātuvādirūpe, “yo ca kālaghaso bhūto”ti evamādīsu khīṇāsava, “sabbeva nikkhipissanti, bhūtā loke samussaya”nti evamādīsu sabbasatte, “bhūtagāmapātabyatāyā”ti evamādīsu rukkhādike, “bhūtaṃ bhūtato pajānāti”ti evamādīsu cātumahārājikānaṃ heṭṭhā sattanikāyaṃ upādāya vattati. Idha pana avisesato pathavīpabbatādīsu jātā sattā bhūtāti veditabbā. Tesu bhūtesu. Nidhāyāti nikkhipitvā.

Daṇḍanti kāyavacīmanodaṇḍaṃ, kāyaduccaritādīnametaṃ adhivacanaṃ. Kāyaduccaritañhi daṇḍayatīti daṇḍo, bādheti anayabyasanaṃ pāpetīti vuttaṃ hoti. Evaṃ vacīduccaritañca manoduccaritañca. Paharaṇadaṇḍo eva vā daṇḍo, taṃ nidhāyātipi vuttaṃ hoti. Aviheṭṭhayanti aviheṭṭhayanto. Aññatarampīti yaṃ kiñci ekampi. Tesampīti tesaṃ sabbabhūtānaṃ. Na puttamiccheyyāti atrajo khettajo dinnako antevāsikoti imesu catūsu puttesu yaṃ kiñci puttaṃ na iccheyya. Kuto sahāyanti sahāyaṃ pana iccheyyāti kuto eva etaṃ.

Ekoti pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāpahānaṭṭhena eko, ekantavigatakilesoti eko, eko paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Samaṇasahassassapi hi majjhe vattamāno gihisaññojanassa chinnattā eko, evaṃ pabbajjāsāṅkhātena eko. Eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko iriyati vattatīti eko. Evaṃ adutiyaṭṭhena eko.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

“Evamādīnavam ṇatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti. -

Evaṃ taṇhāpahānaṭṭhena eko. Sabbakilesāssa pahīnā ucchinnaṃ tālāvatthukatā anabhāvaṃ katā āyatīṃ anuppādadhammāti evaṃ ekantavigatakilesoti eko. Anācariyako hutvā sayambhū sāmāñña eva paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti evaṃ eko paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Careti yā imā aṭṭha cariyāyo. Seyyathidaṃ - yā paṇidhisampannānaṃ catūsu iriyāpathesu iriyāpathacariyā, indriyesu guttadvārānaṃ ajjhakkāyatanesu

āyatanacariyā, appamādavihārīnaṃ catūsu satipaṭṭhānesu saticariyā, adhiccittamanuyuttānaṃ catūsu jhānesu samādhicariyā, buddhisampannānaṃ catūsu ariyasaccesu ñāṇacariyā, sammā paṭipannānaṃ catūsu ariyamaggesu maggacariyā, adhigataphalānaṃ catūsu sāmāññaphalesu paṭipatticariyā, tiṇṇaṃ buddhānaṃ sabbasattesu lokatthacariyā, tattha padesato paccekabuddhasāvakānanti. Yathāha - “cariyāti aṭṭha cariyāyo yā iriyāpathacariyā”ti vitthāro. Tāhi cariyāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Atha vā yā imā “adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhitto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya caratī”ti evaṃ aparāpi aṭṭha cariyā vuttā. Tāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Khaggavisāṇakappoti khaggavisāṇo nāma khaggamigasiṅgaṃ.

Kappa -saddo panāyaṃ

abhisaddahanavohārakālappaññatticchedavikappalesasamantabhāvasadisādiānekattā o. Tathā hissa “okappanīyametaṃ bhoto gotamassa. Yathā taṃ arahato sammāsambuddhassā”ti evamādīsu abhisaddahanattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitu”nti evamādīsu vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi”ti evamādīsu kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti evamādīsu chedanaṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu vikappo. “Atthi kappo nipajjitu”nti evamādīsu lesa. “Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādīsu samantabhāvo. “Satthukappena vata kira, bho, sāvakena saddhiṃ mantayamānā na jānimhā”ti evamādīsu sadiso, paṭibhāgoti attho. Idha panassa sadiso paṭibhāgoti attho veditabbo, khaggavisāṇasadisoti vuttaṃ hoti. Ayaṃ tāvettha padato atthavaṇṇanā.

Adhippāyānusandhito pana evaṃ veditabbo - yvāyaṃ vuttappakāro daṇḍo bhūtesu pavattiyamāno ahito hoti, taṃ tesu appavattiyamānesu tappaṭipakkhabhūtāya mettāya hitūpasamhārena ca sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, nihitadaṇḍattā eva ca yathā anihitadaṇḍā sattā bhūtāni daṇḍena vā satthena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā viheṭhenti, tathā aviheṭhayaṃ, aññatarampi tesam imāṃ mettākammaṭṭhānamāgama yadeva tattha vedanāgataṃ saññāsaṅkhāraviññāṇagataṃ tañca tadanusāreneva tadaññañca saṅkhāragataṃ vipassitvā imāṃ paccekabodhiṃ adhigatomhī”ti ayaṃ tāva adhippāyo.

Ayaṃ pana anusandhi - evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu - “idāni, bhante, kuhiṃ gacchathā”ti? Tato tena “pubbapaccekasambuddhā kattha vasantī”ti āvajjetvā ñatvā “gandhamādanapabbate”ti vutte punāhaṃsu - “amhe dāni, bhante, pajahatha, na icchathā”ti. Atha paccekabuddho āha - “na puttamiccheyyā”ti sabbaṃ. Tatrāyaṃ adhippāyo - ahaṃ idāni atrajādīsu yaṃ kiñci puttampi na iccheyyaṃ, kuto pana tumhādisaṃ sahāyaṃ. Tasmā tumhesupi yo mayā saddhiṃ gantukāmo mādiso vā hotuṃ icchatī, so eko care khaggavisāṇakappo. Atha vā tehi “amhe dāni, bhante, pajahatha, na icchathā”ti vutte so paccekasambuddho “na puttamiccheyya, kuto sahāya”nti vatvā attano yathāvuttenaṭṭhena ekacariyāya guṇaṃ disvā pamudito pītisomanassajāto imāṃ udānaṃ udānesi.

Tattha tasāti vipāsakiriyā. Thāvarāti khīṇāsavā. Bhayabheravāti khuddānukhuddakā cittutrāsā. Nidhāyāti chaḍḍetvā. Nidahitvāti ṭhapetvā. Oropayitvāti adhokaritvā. Samoropayitvāti adhogataṃ vissajjetvā. Nikkhipitvāti tato apanetvā. Paṭippassambhitvāti sannisīdāpetvā.

Ālapananti ādito lapanam. Sallapananti sammā lapanam. Ullapananti uddham katvā lapanam. Samullapananti punappunam uddham katvā lapanam.

Iriyāpathacariyāti iriyāpathānam cariyā, pavattananti attho. Sesesupi eseva nayo. Āyatanacariyā pana āyatanesu satisampajaññānam cariyā. Pattīti phalāni. Tāni hi pāpuṇīyantīti “pattī”ti vuttāni. Sattalokassa diṭṭhadhammikasamparāyikā atthā lokatthāti ayaṃ viseso.

Idāni tāsam cariyānam bhūmiṃ dassento “catūsu iriyāpathesū”tiādimāha. Satipaṭṭhānesūti ārammaṇasatipaṭṭhānesupi vuccamānesu satito anaññāni, vohāravasena pana aññāni viya katvā vuttaṃ. Ariyasaccesūti pubbabhāge lokiyasaccañāṇena visuṃ visuṃ saccapariggahavasena vuttaṃ. Ariyamaggesu sāmāññaphalesūti ca vohāravaseneva vuttaṃ. Padesatoti lokatthacariyāya ekadesa. Nippadesato hi lokatthacariyaṃ buddhā eva karonti. Puna tā eva cariyāyo kārakapuggalavasena dassento “paṇidhisampannā”ntiādimāha. Tattha paṇidhisampannā nāma iriyāpathānam santattā iriyāpathāva ṭhitiyā sampannā akampitairiyāpathā bhikkhubhāvānurūpena santena iriyāpathena sampannā.

Indriyesu guttadvārānanti cakkhādīsu chasu indriyesu attano attano visaye pavattaṃ ekeadvāravasena guttaṃ dvāraṃ etesanti guttadvārā, tesam guttadvārānam. Dvāranti cettha uppattidvāravasena cakkhādayo eva. Appamādavihārīnanti sīlādīsu appamādavihāravataṃ. Adhicittamanuyuttānanti vipassanāya pādakabhāvena adhicittasaṅkhātāṃ samādhim anuyuttānam. Buddhisampannānanti nāmarūpavavatthānam ādim katvā yāva gotrabhu, tāva pavattena ñāṇena sampannānam. Sammā paṭipannānanti catumaggakkhaṇe. Adhigataphalānanti catuphalakkhaṇe. Tathāgatānanti tathā āgatānam. Arahantānanti dūrakilesānam. Sammāsambuddhānanti sammā sāmāñca sabbadhammabuddhānam. Imesaṃ padānam attho heṭṭhā pakāsito eva.

Padesato paccekabuddhānanti paccekasambuddhānam ekadesato. Sāvakānanti sāvakānampi ekadesato. Adhimuccantoti adhimokkhaṃ karonto. Saddhāya caratīti saddhāvasena pavattati. Paggaṇhantoti catusammappadhānavīriyena padahanto. Upaṭṭhapentoti satiyā ārammaṇam upaṭṭhapento. Avikkhepaṃ karontoti samādhivasena vikkhepaṃ akaronto. Pajānantoti catusaccajānanapaññāya pakārena jānanto. Vijānantoti indriyasampayuttajavanapubbaṅgamenā āvajjanaviññāṇena ārammaṇam vijānanto. Viññāṇacariyāyāti āvajjanaviññāṇacariyāvasena. Evaṃ paṭipannassāti sahāvajjanāya indriyacariyāya paṭipannassa. Kusalā dhammā āyāpentīti samathavipassanāvasena pavattā kusala dhammā bhusaṃ yāpenti, pavattantīti attho. Āyatanacariyāyāti kusalānam dhammānam bhusaṃ yatanacariyāya, pavattanacariyāyāti vuttaṃ hoti. Visesaṃ adhigacchatīti vikkhambhanatadaṅgasamucchedapaṭippassaddhivasena visesaṃ adhigacchati.

Dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyātiādisu sammā passati, sammā vā tāya passantī, pasaṭṭhā sundarā vā diṭṭhīti sammādiṭṭhi, tassā sammādiṭṭhiyā nibbānapaccakkhakaraṇena dassanacariyā. Sammā saṅkappeti, sammā vā tena saṅkappenti, pasaṭṭho sundaro vā saṅkappoti sammāsaṅkappo. Tassa ārammaṇe cittassa abhiniropanacariyā. Sammā vadati, sammā vā tāya vadanti, pasaṭṭhā sundarā vā vācāti sammāvācā, micchāvācāviratiyā etaṃ nāmaṃ. Tassā catubbidhavadāsaṃvarapariggahacariyā. Sammā karoti, sammā vā tena karonti,

pasatṭhaṃ sundaraṃ vā kammanti sammākammaṃ, sammākammameva sammākammanto, micchākammantaviratiyā etaṃ nāmaṃ. Tassa tividhakāyasaṃvarasamuṭṭhānacariyā. Sammā ājīvati, sammā vā tena ājīvanti, pasatṭho sundaro vā ājīvoti sammāājīvo, micchāājīvaviratiyā etaṃ nāmaṃ. Tassa vodānacariyā parisuddhacariyā. Sammā vāyamati, sammā vā tena vāyamanti, pasatṭho sundaro vā vāyāmoti sammāvāyāmo, tassa paggahacariyā. Sammā sarati, sammā vā tāya saranti, pasatṭhā sundarā vā satīti sammāsati, tassā upatṭhānacariyā. Sammā samādhīyati, sammā vā tena samādhīyanti, pasatṭho sundaro vā samādhīti sammāsamādhī, tassa avikkhepacariyā.

Takkappoti tena kappo, evarūpoti attho. Tassadisoti tena sadiso, “tassadiko”ti vā pāṭho. Tappaṭibhāgoti tena paṭibhāgo tappaṭibhāgo, edisoti attho. Sādurasaṃ atikkantaṃ loṇaṃ atiloṇaṃ. Loṇakappoti loṇasadisoti vuccati. Atitittakanti atikkantatittakaṃ, pucimandādikappo tittakasadisoti vuccati. Atimadhuranti khīrapāyāsādikaṃ. Himakappoti himodakasadisoti. Satthukappoti satthunā buddhena sadiso. Evamevāti opammasampaṭipādanaṃ.

Tatrāyaṃ etassa paccekabuddhassa saṅkhepena vipassanācikkhanavidhiṃ dassetvā gamissāma. Tattha nāmarūpapariggahaṃ kātukāmo paccekabodhisatto rūpārūpaatṭhasamāpattisu yaṃ kiñci jhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya vitakkādīni jhānaṅgāni ca taṃsampayutte ca phassādayo dhamme lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena paricchinditvā “sabbampetaṃ ārammaṇābhikṣuṃ namanato namanatṭhena nāma”nti vavatthapeti. Tato tassa paccayaṃ pariyesanto “hadayavatthūṃ nissāya pavattatī”ti passati. Puna vatthussa paccayabhūtanī ca upādārūpāni ca passitvā “idaṃ sabbam rūpanato rūpa”nti pariggaṇhāti. Puna tadubhayaṃ “nāmalakkhaṇaṃ nāmaṃ, rūpanalakkhaṇaṃ rūpa”nti evaṃ saṅkhepato nāmarūpaṃ vavatthapeti. Samathayānikavasenetaṃ vuttaṃ. Vipassanāyāniko pana catudhātuvavatthānamukhena bhūtopādāyarūpāni paricchinditvā “sabbampetaṃ rūpanato rūpa”nti passati. Tato evaṃ paricchinnarūpassa cakkhādīni nissāya pavattamānā arūpadhammā āpāthamāgacchanti. Tato sabbepi te arūpadhamme nāmalakkhaṇena ekato katvā “idaṃ nāma”nti passati, so “idaṃ nāmaṃ, idaṃ rūpa”nti dvedhā vavatthapeti. Evaṃ vavatthapetvā “nāmarūpato uddham añño satto vā puggalo vā devo vā brahmā vā natthī”ti passati.

Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti;
Evaṃ khandhesu santesu, hoti “satto”ti sammuti.

Evameva pañcasu upādānakkhandhesu santesu “satto puggalo”ti vohāramattaṃ hotīti evamādinā nayena nāmarūpaṃ yāthāvadassanasāṅkhātena diṭṭhivisuddhibhūtena ñāṇena nāmarūpaṃ pariggahetvā puna tassa paccayampi pariggaṇhanto vuttanayena nāmarūpaṃ pariggahetvā “ko nu kho imassa hetū”ti pariyesanto ahētuvādisamahētuvādesu dosaṃ disvā rogaṃ disvā tassa nidānaṃ samuṭṭhānampi pariyesanto vejjo viya tassa hetuñca paccayañca pariyesanto avijjā taṇhā upādānaṃ kammanti ime cattāro dhamme nāmarūpassa uppādapaccayattā “hetū”ti. Āhāraṃ upatthambhanapaccayattā “paccayo”ti ca passati. Imassa hi kāyassa avijjādayo tayo dhammā mātā viya dārakassa upanissayā honti, kammaṃ pitā viya puttassa janakaṃ, āhāro dhāti viya dārakassa sandhārakoti. Evaṃ

rūpakāyassa paccayapariggahaṃ katvā puna “cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇa”ntiādinā nayena nāmakāyassapi paccayaṃ pariggaṇhāti, evaṃ pariggaṇhanto “atītānāgatāpi dhammā evameva vattantī”ti sannitṭhānaṃ karoti.

Tassa yā sā pubbantam ārabba “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ, na nu kho ahosiṃ, kiṃ nu kho, katham nu kho, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhāna”nti pañcavidhā vicikicchā vuttā.

Yāpi aparantam ārabba “bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhānaṃ, na nu kho bhavissāmi, kiṃ nu kho bhavissāmi, katham nu kho bhavissāmi, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhāna”nti pañcavidhā vicikicchā vuttā.

Yāpi etarahi vā pana paccuppannaṃ addhānaṃ ārabba kathamkathī hoti “ahaṃ nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi, katham nu khosmi, ayaṃ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmī bhavissatī”ti chabbidhā vicikicchā vuttā, sā sabbāpi pahiyati. Evaṃ paccayapariggahaṇena tīsu addhāsu kaṅkhaṃ vitaritvā ṭhitam ñāṇaṃ “kaṅkhāvitaraṇavisuddhī”tipi “dhammaṭṭhitiñāṇa”ntipi “yathābhūtañāṇa”ntipi “sammādhassana”ntipi vuccati.

Ettha pana tisso hi lokiyapariññā ñātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti. Tattha “ruppanalakkhaṇaṃ rūpaṃ, vedayitalakkhaṇā vedanā”ti evaṃ tesam tesam dhammānaṃ paccattalakkhaṇasallakkhaṇavasena pavattā paññā ñātapariññā nāma. “Rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā”tiādinā pana nayena tesameva dhammānaṃ sāmāññalakkhaṇaṃ āropetvā pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāpaññā tīraṇapariññā nāma. Tesu eva pana dhammesu niccasaññādhīpajahanavasena pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāva paññā pahānapariññā nāma.

Tattha saṅkhāraparicchedato paṭṭhāya yāva paccayapariggahā ñātapariññāya bhūmi. Etasmiñhi antare dhammānaṃ paccattalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Kalāpasammasanato paṭṭhāya yāva udayabbayānupassanā tīraṇapariññāya bhūmi. Etasmiñhi antare sāmāññalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Bhaṅgānupassanato paṭṭhāya uparī pahānapariññāya bhūmi. Tato ca paṭṭhāya hi aniccato anupassanto niccasaññānaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññānaṃ, anattato anupassanto attasaññānaṃ, nibbindanto nandiṃ, virajjanto rāgaṃ, nirodhento samudayaṃ, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahatīti evaṃ niccasaññādhīpahānasādhikānaṃ sattannaṃ anupassanānaṃ ādhipaccaṃ. Iti imāsu tīsu pariññāsu saṅkhāraparicchedassa ceva paccayapariggahassa ca sādhitattā iminā yoginā ñātapariññāva adhigatā.

Puna “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā...pe... yaṃ dūre santike vā, sabbam rūpaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbayapaṭipīlittatā dukkhaṃ, avasavattittā anattā. Yā kāci vedanā... saññā... ye keci saṅkhārā ... yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumam vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbam viññāṇaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbayapaṭipīlittatā dukkhaṃ, avasavattittā anattā”ti evamādinā nayena kalāpasammasanaṃ karoti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “tilakkhaṇaṃ āropetvā”ti.

Evaṃ saṅkhāre aniccadukkhānattavasena kalāpasammasanaṃ katvā puna saṅkhārānaṃ udayabbayameva passati. Katham? “Avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhākammaāhārasamudayā rūpasamudayo”ti. Evaṃ rūpakkhandhassa

paccayāyattatādassanena rūpakkhandhassa udayaṃ passati, nibbatilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Evaṃ pañcahākārehi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā rūpanirodho, taṇhākammaāhāranirodhā rūpanirodho”ti paccayanirodhadassanena rūpakkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa vayaṃ passatīti evaṃ pañcahākārehi rūpakkhandhassa vayaṃ passati.

Tathā “avijjāsamudayā vedanāsamudayo, taṇhākammaphassasamudayā vedanāsamudayo”ti paccayāyattatādassanena vedanākkhandhassa udayaṃ passati, nibbatilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā vedanānirodho, taṇhākammaphassanirodhā vedanānirodho”ti paccayanirodhadassanena vedanākkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Evaṃ saññākkhandhādīsipi.

Ayaṃ pana viseso - viññāṇakkhandhassa phassaṭṭhāne “nāmarūpasamudayā, nāmarūpanirodhā”ti yojetabbaṃ. Evaṃ ekekasmim̐ khandhe paccayasamudayavasena ca nibbatilakkhaṇavasena ca paccayanirodhavasena ca vipariṇāmalakkhaṇavasena ca udayabbayadassanena ca dasa dasa katvā paññāsa lakkhaṇāni vuttāni. Tesaṃ vasena “evampi rūpassa udayo, evampi rūpassa vayo”ti paccayato ceva khaṇato ca vitthārena manasikāraṃ karoti.

Tassevaṃ karoto “iti kira ime dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti ñāṇaṃ visadaṃ hoti. “Evaṃ kira ime dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā nirujjhanti”ti niccanavā hutvā saṅkhārā upaṭṭhahanti. Na kevalaṇca niccanavā, sūriyuggamane ussāvabindu viya udakabubbuḷo viya udake daṇḍarāji viya āragge sāsapo viya vijjuppādo viya ca parittaṭṭhāyino, māyāmarīcisupinālātacakkagandhabbanagarapheṇakadaliādayo viya asārā nissārā viya hutvā upaṭṭhahanti. Ettāvatā ca pana anena “vayadhammameva uppajjati, uppannaṇca vayaṃ upetī”ti iminā ākārena sammasanapaññāya lakkhaṇāni paṭivijjhivā tṭhitā udayabbayānupassanaṃ nāma paṭhamā taruṇavipassanāñāṇaṃ adhigataṃ hoti. Yassādhigamā “āraddhavipassako”ti saṅkhaṃ gacchati.

Athassa āraddhavipassakassa kulaputtassa obhāso ñāṇaṃ pīti passaddhi sukhaṃ adhimokkho paggaho upaṭṭhānaṃ upekkhā nikantīti dasa vipassanupakkilesā uppajjanti. Ettha obhāso nāma vipassanakkhaṇe ñāṇassa balavattā lohitāṃ sannisīdati, tena ca cittobhāso nibbattati. Taṃ disvā akusalo yogī “maggo me patto”ti tameva obhāsaṃ assādeti. Ñāṇampi vipassanāñāṇameva. Taṃ saṅkhāre sammasantassa suddhaṃ pasannaṃ hutvā pavattati. Taṃ disvā pubbe viya “maggo”ti assādeti. Pītipi vipassanāpīti eva. Tassa hi tasmim̐ khaṇe pañcavidhā pīti uppajjati. Passaddhīti vipassanāpassaddhi. Tasmim̐ samaye neva kāyacittānaṃ daratho, na gāraṃ, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññatā, na vaṅkatā hoti. Sukhampi vipassanāsukhameva. Tassa kira tasmim̐ samaye sakalasarīraṃ abhisandayamānaṃ atipaṇītaṃ sukhaṃ uppajjati.

Adhimokkho nāma vipassanakkhaṇe pavattā saddhā. Tasmiṇhi khaṇe cittacetāsikānaṃ ativiya pasādabhūtā balavatī saddhā uppajjati. Paggaho nāma vipassanāsampayuttaṃ vīriyaṃ. Tasmiṇhi khaṇe asithilaṃ anaccāradhā supaggahitaṃ vīriyaṃ uppajjati. Upaṭṭhānanti vipassanāsampayuttā sati. Tasmiṇhi khaṇe supaṭṭhitā sati uppajjati. Upekkhā duvidhā vipassanāvajjanavasena. Tasmiṇhi khaṇe sabbasaṅkhāragahaṇe majjhatabhūtaṃ vipassanupekkhāsāṅkhātaṃ ñāṇaṃ

balavantam hutvā uppajjati manodvārāvajjanupekkhā ca. Sā ca tam tam tñānam āvajjantassa sūrā tikhiṇā hutvā vahati. Nikantīti vipassanānikanti. Obhāsādīsu hi ālayam kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati. Ettha obhāsādayo kilesavatthutāya “upakkilesā”ti vuttā na akusalattā. Nikanti pana upakkilesa ceva kilesavatthu ca.

Paṇḍito pana bhikkhu obhāsādīsu uppannesu vikkhepam agacchanto “obhāsādayo dhammā na maggo, upakkilesavimuttam pana vīthipaṭipannam vipassanāññanam maggo”ti maggañca amaggañca vavatthapeti. Tassevam “ayam maggo, ayam na maggo”ti ñatvā tñitam ññanam maggāmaggaññadassanavisuddhīti vuccati. Ito paṭṭhāya aṭṭhannam vipassanāññanam vasena sikhāpattavipassanāññanam navamañca saccānulomikam ññanti ayam paṭipadāññadassanavisuddhi nāma hoti. Udayabbayānupassanāññanam bhaṅgānupassanāññanam bhayatupaṭṭhānaññanam ādīnavānupassanāññanam nibbidānupassanāññanam muñcitukamyatāññanam paṭisaṅkhānupassanāññanam saṅkhārupekkhāññanti imāni aṭṭha ññāni nāma. Navamam saccānulomikam ññanti anulomassetam nāmam.

Tasmā tam sampādetukāmena upakkilesavimuttam udayabbayaññanam ādimkatvā etesu ññesu yogo karaṇīyo. Udayabbayam passantassa hi aniccalakkhaṇam yathābhūtam upaṭṭhāti, udayabbayapaṭipīlanam passato dukkhalakkhaṇaṇca, “dukkhameva hi sambhoti, dukkham tiṭṭhati veti cā”ti passato anattalakkhaṇaṇca.

Ettha ca aniccam aniccalakkhaṇam dukkham dukkhalakkhaṇam anattā anattalakkhaṇanti ayam vibhāgo veditabbo. Tattha aniccanti khandhapañcakam. Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā, hutvā abhāvato vā. Aññathattam nāma jarā. Uppādavayaññathattam aniccalakkhaṇam, hutvā abhāvasaṅkhāto vā ākāravikāro. “Yadaniccaṃ, tam dukkha”nti vacanato tadeva khandhapañcakam dukkham. Kasmā? Abhiñham paṭipīlanato. Abhiñham paṭipīlanākāro dukkhalakkhaṇam. “Yam dukkham, tadanattā”ti vacanato tadeva khandhapañcakam anattā. Kasmā? Avasavattanato. Avasavattanākāro anattalakkhaṇam. Imāni tīṇipi lakkhaṇāni udayabbayam passantasseva ārammaṇāni honti.

Punapi so rūpārūpadhamme “evam aniccā”tiādinā vipassati, tassa saṅkhārā lahuṃ lahuṃ āpātham āgacchanti, tato uppādam vā tñitīm vā pavattam vā nimittam vā ārammaṇam akatvā tesam khayavayanīrodhe eva sati santiṭṭhati, idam bhaṅgaññanam nāma. Imassa uppādato paṭṭhāya ayam yogī “yathā ime saṅkhārā bhijjanti nirujjhanti, evam atītepi saṅkhāragatam bhijji, anāgatepi bhijjissatī”ti nirodhameva passanto tiṭṭhati. Tassa bhaṅgānupassanāññanam āsevantassa bahulīkarontassa sabbabhavayoni gatiṭṭhiti sattāvāsesu pabhedakā saṅkhārā jalitaaṅgārakāsuādayo viya mahābhayam hutvā upaṭṭhahanti. Etam bhayatupaṭṭhānaññanam nāma.

Tassa tam bhayatupaṭṭhānaññanam āsevantassa sabbe bhavādayo ādittaaṅgāram viya samussitakhaggo viya paccatthiko appaṭisaraṇā sādīnavā hutvā upaṭṭhahanti. Idam ādīnavānupassanāññanam nāma. Tassa evam saṅkhāre ādīnavato passantassa bhavādīsupi saṅkhārānam ādīnavattā saṅkhāresu ukkaṇṭhanā anabhirati uppajjati, idam nibbidānupassanāññanam nāma.

Sabbasaṅkhāresu nibbindantassa ukkaṇṭhantassa tasmā saṅkhāragatā muñcitukāmatā nissaritukāmatā hoti. Idam muñcitukamyatāññanam nāma. Puna tasmā saṅkhāragatā muñcitum pana te eva saṅkhāre paṭisaṅkhānupassanāññāna

tilakkhaṇaṃ āropetvā tīraṇaṃ paṭisaṅkhānupassanāññaṃ nāma.

So evaṃ tilakkhaṇaṃ āropetvā saṅkhāre pariggaṇhanto tesu anattalakkhaṇassa sudiṭṭhattā “attā”ti vā “attaniya”nti vā agaṇhanto saṅkhāresu bhayaṇca nandiṇca pahāya saṅkhāresu udāsīno hoti majjhanto, “aha”nti vā “mama”nti vā na gaṇhāti, tīsu bhavesu upekkhako, idaṃ saṅkhārupekkhāññaṃ nāma.

Taṃ panesa ce santipadaṃ nibbānaṃ santato passati, sabbasaṅkhārapavattaṃ vissajjetvā nibbānaninnaṃ pakkhandam hoti. No ce nibbānaṃ santato passati, punappunaṃ “anicca”nti vā “dukkha”nti vā “anattā”ti vā tividhānupassanāvasena saṅkhārārammaṇameva hutvā pavattati. Evaṃ tiṭṭhamānaṇca etaṃ tividhaviṃokkhamukhabhāvaṃ āpajjitvā tiṭṭhati. Tisso hi anupassanā “tīṇi viṃokkhamukhānī”ti vuccanti. Evaṃ aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo animittaṃ viṃokkhaṃ paṭilabhati, dukkhato manasikaronto passaddhibahulo appaṇihitaṃ viṃokkhaṃ paṭilabhati, anattato manasikaronto vedabahulo suññataṃ viṃokkhaṃ paṭilabhati.

Ettha ca animitto viṃokkhoti animittākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto ariyamaggo. So hi animittāya dhātuyā uppannattā animitto, kilesehi ca vimuttattā viṃokkho. Eteneva nayena appaṇihitākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto appaṇihito, suññatākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto suññatoti veditabbo.

Evaṃ adhigatasāṅkhārupekkhassa kulaputtassa vipassanā sikhāppattā hoti. Vuṭṭhānagāminivipassanāti etadeva. Assa taṃ saṅkhārupekkhāññaṃ āsevantassa tikkhatarā saṅkhārupekkhā uppajjati. Tassa “idāni maggo uppajjissatī”ti saṅkhāre “aniccā”ti vā “dukkhā”ti vā “anattā”ti vā sammāsivā bhavaṅgaṃ otarati, bhavaṅgānantaraṃ saṅkhārupekkhāya kathitanayeneva aniccādiākārena manasikaritvā uppajjati manodvārāvajjanaṃ, tattheva manasikaroto paṭhamam javanacittaṃ uppajjati. Yaṃ parikammanti vuccati, tadanantaraṃ tadeva dutiyajavanacittaṃ uppajjati. Yaṃ upacāranti vuccati, tadanantarampi tadeva uppajjati tatiyaṃ javanacittaṃ. Yaṃ anulomanti vuccati, idaṃ tesam pāṭiekkam nāma.

Avisesena pana tividhampetaṃ “āsevana”ntipi “parikamma”ntipi “upacāra”ntipi “anuloma”ntipi vuccati. Idaṃ pana anulomaññaṃ saṅkhārārammaṇāya vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya pariyoṣānaṃ hoti, nippariyāyena pana gotrabhuññaṃ eva vipassanāya pariyoṣānanti vuccati. Tato paraṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ kurumānaṃ puthujjanagottaṃ atikkamamānaṃ ariyagottaṃ okkamamānaṃ nibbānārammaṇe paṭhamasamannāhārabhūtaṃ apunarāvaṭṭakaṃ gotrabhuññaṃ uppajjati. Idaṃ pana ññaṃ paṭipadāññadassanavisuddhiṇca ññadassanavisuddhiṇca na bhajati. Antarā abbohārikameva hoti. Vipassanāsote patitattā “paṭipadāññadassanavisuddhī”ti vā “vipassanā”ti vā saṅkhaṃ gacchati. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā gotrabhuññaṃ niruddhe tena dinnasaññāya nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā diṭṭhisamyojanaṃ sīlabbataparāmāsasamyojanaṃ vicikicchāsamyojananti tīṇi samyojanāni viddhamṣento sotāpattimaggo uppajjati, tadanantaraṃ tasseva vipākabhūtāni dve tīṇi vā phalacittāni uppajjanti anantaravipākattā lokuttarakusalānaṃ, phalapariyoṣāne panassa uppannabhavaṅgaṃ vicchinditvā paccavekkhaṇatthāya manodvārāvajjanaṃ uppajjati. So hi “iminā vatāhaṃ maggena āgato”ti maggaṃ paccavekkhati. Tato “me

ayaṃ ānisaṃso laddho”ti phalaṃ paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā pahīnā”ti pahīnakilese paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā avasiṭṭhā”ti uparimaggattayavajjhakilese paccavekkhati. Avasāne ca “ayaṃ dhammo mayā paṭividdho”ti amataṃ nibbānaṃ paccavekkhati. Iti sotāpannessa ariyasāvakassa pañca paccavekkhaṇāni honti. Tathā sakadāgāmianāgāmiphalāvasāne. Arahattaphalāvasāne avasiṭṭhakilesapaccavekkhaṇaṃ nāma natthi. Evaṃ sabbānīpi ekūnavīsati paccavekkhaṇāni honti.

Evaṃ paccavekkhitvā so yogāvacaro tasmīyeva āsane nisinnō vuttanayena vipassitvā kāmarāgabyāpādānaṃ tanubhāvaṃ karonto dutiyamaggaṃ pāpuṇāti, tadanantaraṃ vuttanayeneva phalaṇca. Tato vuttanayena vipassitvā kāmarāgabyāpādānaṃ anavasesappahānaṃ karonto tatiyamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena phalaṇca. Tato tasmīyevāsane vuttanayena vipassitvā rūparāgarūparāgamānuddhaccāvijjānaṃ anavasesappahānaṃ karonto catutthamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena phalaṇca. Ettāvatā cesa hoti arahā mahākhīṇāsavo paccekabuddho. Iti imesu catūsu maggesu ñāṇaṃ ñāṇadassanavisuddhi nāma.

Ettāvatā “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ avihetṭhayaṃ aññatarampi tesa”nti etena pātimokkhasaṃvarādisīlassa vuttattā sīlavisuddhi. “Na puttamiccheyya kuto sahāya”nti etena paṭighānūyavivajjanavasena mettādīnaṃ vuttattā cittavisuddhi. “Eko care khaggavisāṇakappo”ti iminā pana nāmarūpapariggahādīnaṃ vuttattā diṭṭhivisuddhi kaṅkhāvitaraṇavisuddhi maggāmaggañāṇadassanavisuddhi paṭipadāñāṇadassanavisuddhi ñāṇadassanavisuddhīti satta visuddhiyo vuttā honti. Ayamettha mukhamattanidassanaṃ, vitthāraṃ pana icchantena visuddhimaggaṃ oloketvā gahetabbaṃ. Ettāvatā cesa paccekabuddho -

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;
Parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo”ti. -

Pasaṃsiyādibhāvaṃ āpajjitvā gandhamādanapabbataṃ upasobhayamāno vihāsinti evaṃ sabbattha.

Paṭhamagāthānidassavaṇṇanā.

122. Dutiye saṃsaggajātassāti jātasamaggassa. Tattha dassanasavanakāyasamullapanasambhogavasena pañcavidho saṃsaggo. Tattha aññamaññaṃ disvā cakkhuviññānavīthivasena uppannārāgo dassanasamaggō nāma. Tattha sīhaḍḍipe kāḷadīghavāpīgāme piṇḍāya carantaṃ kalyāṇavihāravāsīṃ daharabhikkhuṃ disvā paṭibaddhacittā kenaci upāyena taṃ alabhitvā kālakatā kuṭumbiyadhītā tassā nivāsanacolaṃkhaṇaṃ disvā “evarūpāya vatthadhāriniyā nāma saddhiṃ saṃvāsaṃ nālattha”nti hadayaṃ phāletvā kālakato so eva ca daharo nidassanaṃ.

Parehi pana kathiyamānaṃ rūpādisampattiṃ attanā vā hasitalapitagītasaddaṃ sutvā sotaviññānavīthivasena uppanno rāgo savanasamaggō nāma. Tatrāpi girigāmaṃvāsīkammāradhītāya pañcahi kumārīhi saddhiṃ padumassaraṃ gantvā nhāyitvā mālaṃ sīse āropetvā uccāsaddena gāyantiyā ākāseṇa gacchanta saddaṃ sutvā kāmarāgena jhānā parihāyitvā anayabyasanaṃ patto pañcaggaḷaṇavāsī tissadaharo nidassanaṃ.

Aññamaññaṃ aṅgaparāmasanena uppannarāgo kāyasamsaggo nāma.
Dhammagāyanadaharabhikkhu cettha nidassanaṃ. Mahāvihāre kira daharabhikkhu
dhammaṃ bhāsati, tattha mahājane āgate rājāpi agamāsi saddhiṃ antepurena. Tato
rājadhītāya tassa rūpañca saddaṃca āgamma balavarāgo uppanno tassa ca
daharassāpi. Taṃ disvā rājā sallakkhetvā sāṇipākārena parikkhipāpesi, te
aññamaññaṃ parāmasitvā ālīngisu. Puna sāṇipākāraṃ apanetvā passantā dvepi
kālakateyeva addasaṃsūti.

Aññamaññaṃ ālapanasamullapane uppannarāgo pana samullapanasamsaggo nāma.
Bhikkhubhikkhunīhi saddhiṃ paribhogakaraṇe uppannarāgo sambhogasamsaggo
nāma. Dvīsupi ca etesu maricavaṭṭivihāre bhikkhu ca bhikkhunī ca nidassanaṃ.
Maricavaṭṭimahāvihāramahe kira duṭṭhagāmaṇi abhayamahārājā mahādānaṃ
paṭiyādetvā ubhato saṅghaṃ parivisati. Tattha uṇhayāguyā dinnāya
saṅghanavakasāmaṇerī anādhārakassa sattavassikasaṅghanavakasāmaṇerassa
dantavalayaṃ datvā samullāpaṃ akāsi, te ubhopi upasampajjitvā saṭṭhivassā hutvā
paratīraṃ gatā aññamaññaṃ samullāpena pubbasaññaṃ paṭilabhītvā tāvadeva
jātasinehā sikkhāpadāni vītikkamitvā pārājikā ahesunti.

Evam pañcavidhe saṃsagge yena kenaci saṃsaggena jātasamsaggassa bhavanti
snehā, purimarāgapaccayā balavarāgo uppajjati. Tato snehanvayaṃ dukkhamidaṃ
pahotīti tameva snehaṃ anugacchantam
sandīṭṭhikasamparāyikasokaparidevādīnānappakārakaṃ dukkhamidaṃ pahoti
nibbattati bhavati jāyati. Apare pana “ārammaṇe cittavosaṃsaggo saṃsaggo”ti
bhaṇanti. Tato sneho snehadukkhanti.

Evamatthappabhedaṃ imaṃ aḍḍhagāthaṃ vatvā so paccekabuddho āha - “svāhaṃ
yamidaṃ snehanvayaṃ sokādidukkhāṃ pahoti, tassa dukkhassa mūlaṃ khananto
paccekasambodhiṃ adhigato”ti. Evam vutte te amaccā āhaṃsu - “amhehi dāni,
bhante, kiṃ kattaḃba”nti? Tato so āha - “tumhe vā aññe vā yo imamhā dukkhā
muccitukāmo, so sabbopi ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care
khaggavisāṇakappoti. Ettha ca yaṃ taṃ “snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotī”ti
vuttaṃ, tadeva sandhāya “ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno”ti idaṃ vuttanti
veditabbaṃ. Atha vā yathāvuttena saṃsaggena saṃsaggajātassa bhavanti snehā,
snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti, evaṃ yathābhūtaṃ ādīnavaṃ snehajaṃ
pekkhamāno ahaṃ adhigatoti evampi abhisambandhitvā catutthapādo pubbe
vuttanayeneva udānavasena vuttoti veditabbo. Tato paraṃ sabbam purimagāthāya
vuttasadisamevāti.

Niddese anuppādetīti rūpasmiṃ anubyañjanaṃ disvā allīyati. Anubandhatīti
rūpasmiṃ snehavasena bandhati. Bhavantīti honti. Jāyantīti uppajjanti. Nibbattantīti
vattanti. Pātubhavantīti pākaṭā honti. Sambhavanti sañjāyanti abhinibbattantīti tīṇi
upasaggena vaḍḍhitāni. Ito paraṃ aṭṭhakavagge vuttanayeneva veditabbaṃ.

Dutiyagāthāniddesavaṇṇanā.

123. Tatiye mettāyanavasena mittā. Suhadabhāvena suhajjā. Keci hi
ekantahitakāmatāya mittāva honti, na suhajjā. Keci
gamanāgamanatṭhānanisajjāsamullāpādīsu hadayasukhajanana suhajjāva honti,
na mittā. Keci tadubhayavasena suhajjā ceva mittā ca. Te duvidhā honti agāriyā ca

anagāriyā ca. Tattha agāriyā tividhā honti upakārā samānasukhadukkhā anukampakāti. Anagāriyā visesena atthakkhāyino. Evaṃ te catūhi catūhi aṅgehi samannāgatā honti.

Yathāha -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi upakāro mitto suhado veditabbo. Pamattaṃ rakkhati, pamattassa sāpateyyaṃ rakkhati, bhītaṃ saraṇaṃ hoti, uppannesu kiccakaraṇīyesu taddiguṇaṃ bhogaṃ anuppadeti.

Tathā -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi samānasukhadukkhā mitto suhado veditabbo. Guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati, āpadāsu na vijahati, jīvitampissa atthāya pariccattaṃ hoti.

Tathā -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi anukampako mitto suhado veditabbo. Abhavenassa na nandati, bhavenassa nandati, avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti, vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasaṃsati.

Tathā -

“Catūhi kho, gahapatiputta, ṭhānehi atthakkhāyī mitto suhado veditabbo. Pāpā nivāreti, kalyāṇe niveseti, assutaṃ sāveta, saggassa maggaṃ ācikkhati”ti.

Tesu idha agāriyā adhippetā, atthato pana sabbepi yujjanti. Te mitte suhajje. Anukampamānoti anudaya māno, tesaṃ sukhaṃ upasaṃharitukāmo dukkhaṃ apaharitukāmo.

Hāpeti atthanti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṃ, tathā attatthaparattatthabhayatthavasenāpi tividhaṃ atthaṃ laddhavināsanena aladdhānuppādanenāti dvidhāpi hāpeti vināseti. Paṭibaddhacittoti “ahaṃ imaṃ vinā na jīvāmi, eso me gati, eso me parāyaṇa”nti evaṃ attānaṃ nīce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. “Ime maṃ vinā na jīvanti, ahaṃ tesaṃ gati, ahaṃ tesaṃ parāyaṇa”nti evaṃ attānaṃ ucce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. Idha pana evaṃ paṭibaddhacitto adhippeto.

Etaṃ bhayanti etaṃ atthahāpanabhayaṃ, attano samāpattihāniṃ sandhāya bhaṇati. Santhaveti tividho santhavo taṇhādiṭṭhimittasanthavavasena. Tattha aṭṭhasatappabhedāpi taṇhā taṇhāsanthavo, dvāsaṭṭhippabhedāpi diṭṭhi diṭṭhisanthavo, paṭibaddhacittatāya mittānukampanā mittasanthavo. So idha adhippeto. Tena hissa samāpatti parihīnā. Tenāha - “etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno”ti. Sesaṃ pubbasadisamevāti veditabbaṃ. Niddese vattabbaṃ natthi.

Tatīyagāthāniddesavaṇṇanā.

124. Catutthe vaṃsoti veḷu. Visāloti vitthiṇṇo. Va-kāro avadhāraṇattho, evakāro vā ayaṃ. Sandhivasenettha e-kāro nattho. Tassa parapadena sambandho, taṃ pacchā yojessāma. Yathāti paṭibhāge. Visattoti laggo jaṭito saṃsibbito. Puttesu dāresu cāti puttadhītubhariyāsu. Yā apekkhāti yā taṇhā yo sneho. Vaṃsakkaḷīrova asajjamānoti vaṃsakaḷīro viya alaggamāno. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā vaṃso visālo visatto eva hoti,

puttesu ca dāresu ca yā apekkhā, sāpi evaṃ tāni vatthūni saṃsibbitvā t̥hitattā visattā eva. Svāhaṃ tāya apekkhāya apekkhavā visālo vaṃso viya visattoti evaṃ apekkhāya ādīnavam disvā taṃ apekkham maggaññena chindanto ayaṃ vaṃsakaḷīrova rūpādīsu vā diṭṭhādīsu vā lābhādīsu vā kāmabhavādīsu vā taṇhāmānadiṭṭhivasena asajjamāno paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ. Imāyapi niddese atirekaṃ natthi.

Catutthagāthāniddesavaṇṇanā.

125. Pañcame migoti sabbesaṃ āraññikacatuppadānaṃ eva etaṃ adhivacanaṃ. Idha pana pasadamigo adhippeto. Araññamhīti gāmañca gāmūpacārañca t̥hapetvā avasesaṃ araññaṃ, idha pana uyyānaṃ adhippetam, tasmā “uyyānamhī”ti vuttaṃ hoti. Yathāti paṭibhāge. Abaddhoti rajjubandhanādīsu yena kenaci abaddho. Etena vissatṭhacariyaṃ dīpeti. Yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti yena disābhāgena gantuṃ icchati, tena gocarattaṃ gacchati. Tasmā tattha yattakaṃ icchati gantuṃ, tattakaṃ gacchati. Yaṃ icchati khādituṃ, taṃ khādatīti dīpeti. Viññū naroti paṇḍitapuriso. Seritanti sacchandavuttitaṃ aparāyattabhāvaṃ. Pekkhamānoti paññācakkhunā olokayamāno. Atha vā dhammaseritaṃ puggalaseritañca. Lokuttaradhammā hi kilesavasaṃ agamanato serino tehi samannāgatā puggalā ca, tesam bhāvaniddeso seritaṃ pekkhamānoti. Kiṃ vuttaṃ hoti? Migo araññaṃ yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya. Kadā nu kho ahampi taṇhābandhanaṃ chinditvā evaṃ gaccheyyanti iti me tumhehi ito cito ca parivāretvā t̥hitehi baddhassa yenicchakaṃ gantuṃ alabhantassa tasmim yenicchakagamanābhāve ādīnavam yenicchakagamane ānisaṃsaṃ disvā anukkamena samathavipassanāpāripūriṃ agamiṃ. Tato paccekabodhiṃ adhigatomhi. Tasmā aññopi viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappoti.

Pañcamagāthāniddesavaṇṇanā.

126. Chaṭṭhe ayaṃ piṇḍattho - sahāyamajjhe t̥hitassa divāseyyasaṅkhāte vāse ca mahāupaṭṭhānasaṅkhāte t̥hāne ca uyyānagamanasaṅkhāte gamane ca janapadacārikasaṅkhātāya cārikāya ca “idaṃ me suṇa, idaṃ me dehī”tiādinā nayena tathā tathā āmantanā hoti, tasmā ahaṃ tattha tattha nibbijjivā yāyaṃ ariyajana-sevitā anekānisaṃsā ekantasukhā, evaṃ santepe lobhābhībhūtehi sabbakāpurisehi anabhijjhitā apatthitā pabbajjā, taṃ anabhijjhitam paresam avasavattanena bhabbapuggalavaseneva ca seritaṃ pekkhamāno vipassanaṃ ārabhitvā anukkamena paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesam vuttanayameva.

Chaṭṭhagāthāniddesavaṇṇanā.

127. Sattame khiḍḍāti kīḷanā. Sā duvidhā hoti kāyikā ca vācasikā ca. Tattha kāyikā nāma hatthīhipi kīḷanti, assehipi rathehipi dhanūhipi tharūhipīti evamādi. Vācasikā nāma gītaṃ silokabhaṇanaṃ mukhabherikanti evamādi. Ratīti pañcakāmaguṇarati. Vipulanti yāva aṭṭhimiñjaṃ āhacca t̥hānena sakalattabhāvabyāpakaṃ. Sesam pākaṭameva. Anusandhiyojanāpi cettha saṃsaggagāthāya vuttanayeneva veditabbā.

Sattamagāthāniddesavaṇṇanā.

128. Aṭṭhame cātuddisoti catūsu disāsu yathāsukhavihārī, “ekaṃ disaṃ pharitvā viharatī”tiādinā vā nayena brahmavihārabhāvanāpharitā catasso disā assa santītipi cātuddiso. Tāsu disāsu katthaci satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihaññatīti

appaṭigho. Santussamānoti dvādasavidhassa santosassa vasena santussako. Itarītareṇāti uccāvacena paccayena. Parissayānaṃ sahitā achambhīti ettha parissayanti kāyacittāni, parihāpenti vā tesam sampattiṃ, tāni vā paṭicca sayantīti parissayā, bāhirānaṃ sīhabyagghādīnaṃ abbhantarānañca kāmacchandādīnaṃ kāyacittupaddavānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Te parissaye adhivāsanakhantiyā ca vīriyādīhi ca dhammehi sahatīti parissayānaṃ sahitā. Thaddhabhāvakarabhayaābhāvena achambhī. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā te cattāro samaṇā, evaṃ itarītareṇa paccayena santussamāno ettha paṭipattipadaṭṭhāne santose ṭhito catūsu disāsu mettādibhāvanāya cātuddiso, sattasaṅkhāresu paṭihananakarabhayaābhāvena appaṭigho ca hoti. So cātuddisattā vuttappakārānaṃ parissayānaṃ sahitā, appaṭighattā achambhī ca hotīti etaṃ paṭipattiguṇaṃ disvā yoniso paṭipajjitvā paccekasambodhiṃ adhigatomhīti.

Atha vā te samaṇā viya santussamāno itarītareṇa vuttanayeneva cātuddiso hotīti ñatvā evaṃ cātuddisabhāvaṃ patthayanto yoniso paṭipajjitvā adhigatomhi. Tasmā aññopi īdisaṃ ṭhānaṃ patthayamāno cātuddisatāya parissayānaṃ sahitā appaṭighatāya ca achambhī hutvā eko care khaggavisāṇakappoti.

Niddese mettāti atthato tāva mijjatīti mettā, sinehatīti attho. Mitte vā bhavā, mittassa vā eṣā pavattīti mettā. Mettāsahagatenāti mettāya samannāgatena. Cetasāti cittena. Ekaṃ disanti ekissā disāya paṭhamapariggahitaṃ sattaṃ upādāya ekaṃ disaṃ pariāpannasattapharaṇavasena vuttaṃ. Pharitvāti phusitvā ārammaṇaṃ katvā. Viharatīti brahmavihārādhiṭṭhitaṃ iriyāpathavihāraṃ pavatteti. Tathā dutiyanti yathā puratthimādīsu disāsu yaṃ kiñci ekaṃ disaṃ pharitvā viharati, tatheva tadanantaraṃ dutiyaṃ tatiyaṃ catutthañcāti attho.

Iti uddhanti eteneva ca nayena uparimaṃ disanti vuttaṃ hoti. Adho tiriyaṃ adhodisampi tiriyaṃ disampi evameva. Tattha ca adhoti heṭṭhā. Tiriyaṃ anudisā. Evaṃ sabbadisāsu assamaṇḍale assamiva mettāsahagataṃ cittaṃ sāreṭipi paccāsāreṭipīti. Ettāvatā ekamekaṃ disaṃ pariggahetvā odhiso mettāpharaṇaṃ dassitaṃ. Sabbadhītiādi pana anodhiso dassanatthaṃ vuttaṃ. Tattha sabbadhīti sabbattha. Sabbattatāyāti sabbesu hīnamajjhimaṃkaṭṭhamittasapattamajjhantānippabhedesu attatāya, “ayaṃ parasatto”ti vibhāgaṃ akatvā attasamatāyāti vuttaṃ hoti.

Atha vā sabbattatāyāti sabbena cittabhāvena, īsakampi bahi avikkhipamānoti vuttaṃ hoti. Sabbāvantanti sabbasattavantaṃ, sabbasattayuttanti attho. Lokanti sattalokaṃ. Vipulenāti evamādiṇipariyāyadassanato panettha puna “mettāsahagatenā”ti vuttaṃ. Yasmā vā ettha odhiso pharaṇe viya puna tathā-saddo iti-saddo vā na vutto, tasmā puna “mettāsahagatena cetāsā”ti vuttaṃ. Nigamanavasena vā etaṃ vuttaṃ. Vipulenāti ettha ca pharaṇavasena vipulatā daṭṭhabbā. Bhūmivasena pana taṃ mahaggataṃ. Paṇaṇavasena appamāṇasattārammaṇavasena ca appamāṇaṃ. Byāpādapaccatthikappahānena averaṃ. Domanassappahānena abyāpajjaṃ. Niddukkhanti vuttaṃ hoti. Karuṇā heṭṭhā vuttatthāyeva. Modanti tāya taṃsamaṅgino, sayaṃ vā modati, modanamattameva vā sāti muditā. “Averā hontū”tiādiṇipariyāyadassanato panettha hitākārappavattilakkhaṇā mettā, hitūpasamhārasā, āghātavinayapaccupatṭhānā, sattānaṃ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Byāpādūpasamo etissā sampatti, sinehasambhavo vipatti.

Dukkhāpanayanākārappavattilakkhaṇā karuṇā, paraḍukkhāsahanarasā, avihiṃsāpaccupaṭṭhānā, dukkhābhibhūtānaṃ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā. Vihimsūpasamo tassā sampatti, sokasambhavo vipatti. Pamodalakkhaṇā muditā, anissāyanarasā, arativighātapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ sampattidassanapadaṭṭhānā. Arativūpasamo tassā sampatti, pahānasambhavo vipatti. Sattesu majjhatakkārappavattilakkhaṇā upekkhā, sattesu samabhāvadassanarasā, paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā, “kammassakā sattā, te kassa ruciyā sukhitā vā bhavissanti, dukkhato vā muccissanti, pattasampattito vā na parihāyissanti”ti evaṃ pavattakammassakatādassanapadaṭṭhānā. Paṭighānunayavūpasamo tassā sampatti, gehassitāya aññāṇupekkhāya sambhavo vipatti.

Tattha santuṭṭho hotīti paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. Itarītarena cīvarenāti na thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajijñānaṃ yena kenaci cīvarena, atha kho yathāladdhānaṃ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiñhi tayo santosā - yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosi. Piṇḍapātādīsupi eseṇa nayo. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena. Yathāladdhādīsū yena kenaci cīvarena santuṭṭho hoti”ti vuttaṃ.

Ettha ca cīvaraṃ jānitabbaṃ, cīvarakhettaṃ jānitabbaṃ, paṃsukūlaṃ jānitabbaṃ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha cīvaraṃ jānitabbanti khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarāni jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīraṃ vācacīraṃ phalakacīraṃ kesakambalaṃ vālakambalaṃ potthako cammaṃ ulūkapakkaṃ rukkhadussaṃ latādussaṃ erakadussaṃ kadaliḍussaṃ veḷudussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni.

Cīvarakhetṭanti “saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khetṭāni, atṭhannañca mātikānaṃ vasena atṭha khetṭāni jānitabbāni.

Paṃsukūlanti sosānikaṃ pāpaṇikaṃ rathiyaṃ saṅkarakūṭaṃ sotthiyaṃ sinānaṃ titthaṃ gatapaccāgataṃ aggaḍaḍḍhaṃ gokhāyitaṃ upacikākhāyitaṃ undūrakhāyitaṃ antacchinnaṃ dasacchinnaṃ dhajāhaṭaṃ thūpaṃ samaṇacīvaraṃ sāmuddiyaṃ ābhisekiyaṃ panthikaṃ vātāhaṭaṃ iddhimayaṃ devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni. Ettha ca sotthiyanti gabbhamalaharaṇaṃ. Gatapaccāgatanti matakasarīraṃ pārupitvā susānaṃ netvā ānītacīvaraṃ. Dhajāhaṭanti dhajaṃ ussāpetvā tato ānītaṃ. Thūpanti vammike pūjitacīvaraṃ. Sāmuddiyanti samuddavīcihi thalaṃ pāpitaṃ. Panthikanti panthaṃ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pārutacīvaraṃ. Iddhimayanti ehibhikkhucīvaraṃ. Sesam pākaṭameva.

Cīvarasantosi vīsati cīvarasantosā - cīvare vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantoso udakasantoso dhovanasantoso karaṇasantoso parimāṇasantoso suttasantoso sibbanasantoso rajanasantoso kappasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosi. Tattha sādakabhikkhuno temāsaṃ nibaddhavāsaṃ vasitvā ekamāsamattaṃ vitakkitaṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaraṃ karoti. Paṃsukūlīko addhamāseṇa karoti. Idaṃ māsaddhamāsamattaṃ vitakkaṇaṃ vitakkasantoso. Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhānasīseṇa gamanaṃ gamanasantoso

nāma. Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṃ apariyesitvā lajjim pesalabhikkhum gahetvā pariyesanaṃ pariyesanasantoso nāma. Evaṃ pariyesantassa āhāriyamānaṃ cīvaram dūratova disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpa”nti evaṃ avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladheneva santussanaṃ paṭilābhasantoso nāma. Evaṃ laddhaṃ gaṇhantassāpi “ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanaṃ mattapaṭiggahaṇasantoso nāma. Cīvaram pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmi”ti acintetvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṃ loluppavivajjanasantoso nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakkontassa yathāladheneva yāpanaṃ yathālabhasantoso nāma. Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ yathābalasantoso nāma. Manāpaṃ aññassa datvā attanā yena kenaci yāpanaṃ yathāsāruppasantoso nāma. “Kattha udakaṃ manāpaṃ, kattha amanāpa”nti avicāretvā yena kenaci dhovanupagena udakena dhovanaṃ udakasantoso nāma. Tathā paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasakiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati. Dhovantassa pana muggarādīhi apaharivā hatthehi madditvā dhovanaṃ dhovanasantoso nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpitaudakenāpi dhovituṃ vaṭṭati. Evaṃ dhovitvā karontassa “idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhuma”nti akopetvā pahonakanīhārenea karaṇaṃ karaṇasantoso nāma. Timaṇḍalapaṭicchādanamattasseva karaṇaṃ parimāṇasantoso nāma. Cīvarakaraṇatthāya pana “manāpaṃ suttaṃ pariyesissāmi”ti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃ kiñcideva suttaṃ gahetvā karaṇaṃ suttasantoso nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulimatte sattavāre na vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte pana sattavāre vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa maggapaṭipannaṃ sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ sibbanasantoso nāma. Rajantena pana kālakacchakādīni pariyesantena na rajitabbaṃ, somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araññe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭaṃ vā gahetvā rajitabbaṃ. Ayaṃ rajanasantoso nāma. Nīlakaddamakālasāmesu yaṃ kiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paññāyamānakappakaraṇaṃ kappasantoso nāma.

Hirikopīnapaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṃ paribhogasantoso nāma. Dussaṃ pana labhitvā suttaṃ vā sūciṃ vā kārakaṃ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi ce antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā, yāva āgamanā ṭhapetuṃ vaṭṭati, āgatamattesu tesu dātubbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātubbaṃ. Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi sannidhi hoti. Adhiṭṭhitaṃ na hotīti mahāsīvattthero āha. Ayaṃ sannidhiparivajjanasantoso nāma. Vissajjentena pana mukhaṃ oloketvā na dātubbaṃ, sārāṇiyadhamme ṭhatvāva vissajjetabbanti ayaṃ vissajjanasantoso nāma.

Cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Iti cīvarasantosamahāriyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni dve dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento cīvarasantosamahāriyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ca hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Tathārūpo so paccekasambuddho taṃ dassetuṃ “itaṛītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī”ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahiṇagamanānuyogappabhedam nānappakāraṃ anesanaṃ. Appatirūpanti ayuttaṃ. Aladdhā cāti alabhitvā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmī”ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaṇṇaṃ karonto uttasati paritassati, paccekasambuddho evaṃ aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati. Laddhā cāti dhammena samena labhitvā. Adhigatoti vigatalobhagiddho. Amucchitoti adhimattataṇhāya mucchanaṃ anāpanno. Anajjhāpannoti taṇhāya anotthaṇo apariyonaddho. Ādīnavadassāvīti anesanāpattiyañca gadhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. Nissaraṇapaññoti “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. Nevattānukkaṃsetīti yathā panidhekacco “ahaṃ paṃsukūliko, mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”ti attukkaṃsanaṃ karoti. Evaṃ so attukkaṃsanaṃ na karoti. Na paraṃ vambhetīti “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūlikāti vā paṃsukūlikamattampi etesaṃ natthī”ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. Yo hi tattha dakkhoti yo tasmīṃ cīvarasantose vaṇṇavādī. Tāsu vā dakkho cheko byatto. Analasoti sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. Sampajāno patissatoti sampajānapaññāya ceva satiyā ca yutto. Ariyavaṃse tīhīti ariyavaṃse patīṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthapi piṇḍapāto jānitaḃbo, piṇḍapātakhettam jānitaḃbam, piṇḍapātasantoso jānitaḃbo, piṇḍapātaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitaḃbam. Tattha piṇḍapātoti odano kummāso sattu maccho maṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telaṃ madhu phāṇitaṃ yāgu khādanīyaṃ sāyanīyaṃ lehanīyanti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakhettanti saṅghabhattaṃ uddesabhattaṃ nimantanaṃ salākabhattaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikaṃ āgantukabhattaṃ gamikabhattaṃ gilānabhattaṃ gilānupaṭṭhākabhattaṃ dhurabhattaṃ kuṭibhattaṃ vārabhattaṃ vihārabhattanti pannarasa piṇḍapātakhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso paṭiggahaṇasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantoso upakārasantoso parimāṇasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosoti pannarasa santosā. Tattha sādako bhikkhu mukhaṃ dhovitvā vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṃ caratā sāyaṃ therupaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmā”ti “asukagāme, bhante”ti ettakaṃ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṃ. Ekacārikena vitakkamāḷake tathā vitakketabbaṃ. Tato paṭṭhāya vitakkento pana ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ vitakkasantoso nāma. Piṇḍāya pavisantena pana “kuhiṃ labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhānasīsenā gantabbaṃ. Ayaṃ gamanasantoso nāma. Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā aggahetvā lajjīṃ pesalameva gahetvā pariyesitabbaṃ. Ayaṃ pariyesanasantoso nāma. Dūratova āhāriyamānaṃ disvā “etaṃ manāpaṃ, etaṃ amanāpa”nti cittaṃ na uppādetabbaṃ.

Ayaṃ paṭilābhasantoso nāma. “Idaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi, idaṃ amanāpaṃ na gaṇhissāmi”ti acintetvā yaṃ kiñci yāpanamattaṃ gaḥetabbameva. Ayaṃ paṭiggahaṇasantoso nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṃ dātukāmo, appaṃ gaḥetabbāṃ. Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahudātukāmo, pamāṇeneva gaḥetabbāṃ. Deyyadhammopi na bahu, dāyakopi appaṃ dātukāmo, appaṃ gaḥetabbāṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahudātukāmo, pamāṇena gaḥetabbāṃ. Paṭiggahaṇasmiñhi mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkheti, saddhādeyyaṃ vinipāteti, sāsanaṃ na karoti. Vijātamātuyāpissa cittaṃ gaḥetuṃ na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ mattapaṭiggahaṇasantoso nāma. Aḍḍhakulāniyeva agantvā dvārapaṭipāṭiyā gantabbāṃ. Ayaṃ loluppavivajjanasantoso nāma. Yathālābhasantosādayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā “samaṇadhammaṃ anupālessāmi”ti evaṃ upakāraṃ ñatvā paribhuñjanaṃ upakārasantoso nāma. Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbāṃ. Anupasampanne sati tena gāhāpetabbāṃ, asati āharāpetvā paṭiggahaṇaparimāṇamattaṃ gaḥetabbāṃ. Ayaṃ parimāṇasantoso nāma. Jighacchāya paṭivinodanaṃ “na idamettha nissaraṇa”nti evaṃ paribhuñjanaṃ paribhogasantoso nāma. Nidahitvā na paribhuñjitabbāṃ. Ayaṃ sannidhiparivajjanasantoso nāma. Mukhaṃ anoloketvā sāraṇiyadhamme ṭhitena vissajjetabbāṃ. Ayaṃ vissajjanasantoso nāma.

Piṇḍapātaṃ paṭisaṃyuttāni pana pañca dhutaṅgāni piṇḍapātikaṅgaṃ sapadānacārikaṅgaṃ ekāsanikaṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ khalupacchābhattikaṅganti. Iti piṇḍapātasantosamahāriyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento piṇḍapātasantosamahāriyavaṃsavasena santuṭṭho hoti. Vaṇṇavādītiādīni vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanānīti idha senāsanaṃ jānitabbāṃ, senāsanakhettaṃ jānitabbāṃ, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṃyuttadhutaṅgaṃ jānitabbāṃ. Tattha senāsananti mañco pīṭhaṃ bhesi bimbohanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā leṇaṃ aṭṭo mālo veḷugumbo rukkhamaṇaṃ yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakhettaṃ saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vāti cha khettaṇi.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. Senāsanapaṭisaṃyuttāni pana pañca dhutaṅgāni āraññikaṅgaṃ rukkhamaṇikaṅgaṃ abbhokāsikaṅgaṃ sosānikaṅgaṃ yathāsanthatikaṅganti. Iti senāsanasantosaṃ mahāriyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento senāsanasantosamahāriyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Iti āyasmā dhammasenāpati sārīputtatthero pathaviṃ pattharamāno viya sāgarakucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamāṃ cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candaṃ utthāpento viya sūriyaṃ ullaṅghento viya ca dutiyapiṇḍapātasantosāṃ kathetvā sineruṃ ukkhipento viya tatiyaṃ senāsanasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni gilānapaccayasantosāṃ ariyavaṃsaṃ kathetuṃ “santuṭṭho hoti itarītarena

gilānapaccayabhesajjaparikkhārenā”tiādimāha. Taṃ piṇḍapātagatikameva. Tattha yathālābhayathābalayathāsārūppasantoseneva santussitabbaṃ. Bhāvanārāmaariyavaṃso pana idha anāgato, nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāmaariyavaṃsaṃ bhajati. Vuttampi cetam -

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā;
Eko vīriyasamyutto, dve ca cīvaranissitā”ti.

Porāṇe aggaññe ariyavaṃse ʈhitoti ettha porāṇeti na adhunuppattike. Aggaññeti aggehi jānitabbe. Ariyavaṃseti ariyānaṃ vaṃse. Yathā hi khattiyavaṃso brāhmaṇavaṃso vessavaṃso suddavaṃso samaṇavaṃso kulavaṃso rājavaṃso, evamayampi aṭṭhamo ariyavaṃso, ariyatanti ariyapaveṇi nāma hoti. So kho panāyaṃ vaṃso imesaṃ vaṃsānaṃ mūlagandhādīnaṃ kālānusārigandhādayo viya aggamaṃkhaṇāti. Ke pana te ariyā, yesaṃ eso vaṃsoti? Ariyā vuccanti buddhā ca paccekabuddhā ca tathāgatasāvakā ca, etesaṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Ito pubbe hi sataṣaṇṇakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake taṇhaṅkaro medhaṅkaro saraṇaṅkaro dīpaṅkaroti cattāro buddhā uppannā, te ariyā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Tesāṃ buddhānaṃ parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā koṇḍañña nāma buddho uppanno...pe... imasmiṃ kappe kakusandho koṇāgamaṇo kassapo amhākaṃ bhagavā gotamoti cattāro buddhā uppannā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Api ca atītānāgatapaccuppannānaṃ sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso, tasmīṃ ariyavaṃse. ʈhitoti patiṭṭhito. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aṭṭhamagāthāniddesavaṇṇanā.

129. Navame ayaṃ yojanā - dussaṅgahā pabbajitāpi eke, ye asantosābhībhūtā, tathāvidhā eva ca atho gahaṭṭhā ghamaṃavasanta. Etamaṃ dussaṅgahabhāvaṃ jigucchanto vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Niddese anassavāti vacanaṃ assavanakā. Avacanakarāti dubbacā. Paṭilomavuttinoti paccanīkaṃ kathanasīlā, paṭimallā hutvā pavattantīti attho. Aññeneva mukhaṃ karontīti ovādadāyake disvā mukhaṃ parivattetvā aññaṃ disābhāgaṃ olokenti. Abyāvaṭo hutvāti avāvaṭo hutvā. Anapekkho hutvāti anallīno hutvā.

Navamagāthāniddesavaṇṇanā.

130. Dasame oropayitvāti apanetvā. Gihibyañjanānīti kesamassuodātavattālaṅkāraṃ mālāgandhavilepanaitthiputtadāsīdāsādīni. Etāni gihibhāvaṃ byañjayanti, tasmā “gihibyañjanānī”ti vuccanti. Sañchinnapattoti patitapatto. Chetvānāti maggaññaṇa chinditvā. Vīroti maggavīriyasamannāgato. Ghibandhanānīti kāmabandhanāni. Kāmā hi gihīnaṃ bandhanāni. Ayaṃ tāva padattho.

Ayaṃ pana adhippāyo - “aho vatāhampi oropayitvā gihibyañjanāni sañchinnapatto yathā koviḷāro bhavēyya”nti evaṇhi cintayamāno vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Sesaṃ purimanayeneva jānitabbaṃ.

Niddese sārāsanañcāti sāraṃ āsanaṃ. Chinnānīti gaḷitāni. Sañchinnānīti nipaṇṇāni. Patitānīti vaṇṇato muttāni. Paripatitānīti bhūmiyaṃ patitāni.

2. Dutiyavaggavaṇṇanā

131-132. Dutiyavaggassa paṭhamadvaye nipakanti pakatinipuṇaṃ paṇḍitaṃ kasiṇaparikkammādīsu kusalaṃ. Sādhuvihārinti appanāvihārena vā upacārena vā samannāgataṃ. Dhīranti dhitisampannaṃ. Tattha nipakattena dhitisampadā vuttā. Idha pana dhitisampannamevāti attho. Dhiti nāma asithilaparakkamatā, “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti evaṃ pavattavīriyassetaṃ adhivacanaṃ. Api ca dhikkatapāpotipi dhīro. Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti yathā paṭirājā “vijitaṃ raṭṭhaṃ anathhāvaha”nti ṇatvā rajjaṃ pahāya eko carati evaṃ bālasahāyaṃ pahāya eko care. Atha vā rājāva raṭṭhanti yathā sutasomo rājā vijitaṃ raṭṭhaṃ pahāya eko cari, yathā ca mahājanako evaṃ ekova careti ayampi etassattho. Sesāṃ vuttānusārena sakkā jānitunti na vitthāritaṃ. Niddese vattabbaṃ natthi.

Paṭhamadvayaṃ.

133. Tatiyagāthā padatthato uttānā eva. Kevalañca pana sahāyasampadanti ettha asekkehi sīlādikkhandhehi sampannā sahāyā eva “sahāyasampadā”ti veditabbā. Ayaṃ panettha yojanā - yā ayaṃ vuttā sahāyasampadā, taṃ sahāyasampadaṃ addhā pasaṃsāma, ekaṃseneva thomemāti vuttaṃ hoti. Kathaṃ? Setṭhā samāsevitabbā sahāyāti. Kasmā? Attano sīlādīhi setṭhe sevamānassa sīlādayo dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇanti. Same sevamānassa aññamaññasamadhāraṇena kukkuccavinodanena ca laddhā na parihāyanti. Ete pana sahāyake setṭhe ca same ca aladdhā kuhanādimicchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena uppannaṃ bhojanaṃ bhuñjanto tattha ca paṭighānunaṃ anuppādentō anavajjabhojī hutvā atthakāmo kulaputto eko care khaggavisāṇakappo. Ahampi hi evaṃ caranto imaṃ sampattiṃ adhigatomhīti. Niddeso vuttanayo eva.

Tatiyaṃ.

134. Catutthe disvāti oloketvā. Suvaṇṇassāti kañcanassa. “Valayānī”ti pāṭhaseso. Sāvasesapāṭho hi ayaṃ attho. Pabhassarānīti pabhāsanasilāni, jutimantānīti vuttaṃ hoti. Sesāṃ uttānapadatthameva. Ayaṃ pana yojanā - disvā bhujasmim suvaṇṇassa valayāni “gaṇavāse sati saṅghaṭṭanā, ekavāse sati aghaṭṭanā”ti evaṃ cinto vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Sesāṃ vuttanayamevāti. Nūpurānīti valayāni. “Niyurā”ti keci vadanti. Ghaṭṭentīti aññamaññaṃ hananti.

Catutthaṃ.

135. Pañcamagāthā padatthato uttānā eva. Ayaṃ pana ettha adhippāyo - yvāyaṃ etena dutīyena kumārena sītuṇhādīni nivedentena sahavāsena taṃ saññāpentassa mama vācābhilāpo, tasmim sinehavasena abhisajjanā vā jātā. Sace ahaṃ imaṃ na pariccajāmi, tato āyatimpi tatheva hessati. Yathā idāni, evaṃ dutīyena saha mama vācābhilāpo abhisajjanā vā. Ubhayampi cetāṃ antarāyakaraṃ visesādhigamassāti etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno taṃ chaḍḍetvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Sesāṃ vuttanayameva.

136. Chaṭṭhe kāmāti dve kāmā vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Tattha vatthukāmā manāpiyā rūpādayo dhammā, kilesakāmā chandādayo sabbepi rāgappabhedā. Idha pana vatthukāmā adhippetā. Rūpādiekanekappakārena citrā. Lokassādivasena madhurā. Bālaputhujjanānaṃ manāṃ ramentīti manoramā. Virūparūpenāti virūpena rūpena, anekavidhena sabhāvenāti vuttaṃ hoti. Te hi rūpādivasena citrā, rūpādīsupi nīlādivasena vividharūpā. Evaṃ tena virūparūpena tathā tathā assādaṃ dassetvā mathenti cittaṃ, pabbajjāya abhiramituṃ na dentīti. Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi dvīhi tīhi vā padehi yojetvā purimagāthāsu vuttanayena veditabbaṃ.

Kāmaguṇāti kāmāyitabbatṭhena kāmā. Bandhanaṭṭhena guṇā. “Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghāṭi”nti ettha paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accentī kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahantī”ti ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti ettha ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ, kayirā mālāguṇe bahū”ti ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseṃ adhippeto, tena vuttaṃ - “bandhanaṭṭhena guṇā”ti. Cakkhuviññeyyāti cakkhuviññāṇena passitabbā. Etenupāyena sotaviññeyyādīsipi attho veditabbo. Itṭhāti pariyaṭṭhā vā hontu, mā vā, itṭhārammaṇabhūtāti attho. Kantāti kāmānīyā. Manāpāti manavaḍḍhanakā. Piyaṇupāti piyaṇātikā. Kāmūpasamhitāti ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmāna upasamhitā. Rajanīyāti rajjanīyā, rāguppatikāraṇabhūtāti attho.

Yadi muddāyātiādīsū muddāti aṅgulipabbesu saññaṃ ṭhapetvā hatthamuddā. Gaṇanāti acchiddagaṇanā. Saṅkhānanti piṇḍagaṇanā. Yāya khettaṃ oloketvā “idha ettakā vīhī bhavissanti”, rukkhaṃ oloketvā “idha ettakāni phalāni bhavissanti”, ākāsaṃ oloketvā “ime ākāse sakunā ettakā nāma bhavissanti”ti jānanti. Kasīti kasikammaṃ. Vaṇijjāti jaṅghavaṇijjathalavaṇijjādivaṇippaṭṭho. Gorakkhanti attano vā paresaṃ vā gāvo rakkhitvā pañcagorasavikkayaṇa jīvanakammaṃ. Issattho vuccati āvudhaṃ gahetvā upaṭṭhānakammaṃ. Rājaporisanti vinā āvudhena rājakaṃmaṃ katvā rājupaṭṭhānaṃ. Sippaṇñataranti gahitāvasesahatthiassasippādi.

Sītassa purakkhatoti lakkhaṃ viya sarassa sītassa purato ṭhito, sītena bādhiyamānoti attho. Uṇhepi eseṃ nayo. ḍaṃsādīsū ḍaṃsāti piṅgalamakkhikā. Makasāti sabbamakkhikā. Sarīsapāti ye keci saritvā gacchanti. Rissamānoti pīliyamāno ruppamāno ghaṭṭiyamāno. Mīyamānoti maramāno. Ayaṃ, bhikkhave, ayaṃ muddādīhi jīvikakappaṇaṃ āgamma sītādipaccayo ābādho. Kāmānaṃ ādīnavoti kāmāsu upaddavo, upasaggoti attho. Sandiṭṭhikoti paccakkho sāmāṃ passitabbo. Dukkakkhandhoti dukkharāsi. Kāmāhetūtiādīsū paccayaṭṭhena kāmā assa hetūti kāmāhetu. Mūlaṭṭhena kāmā nidānamassāti kāmānidāno. Liṅgavipallāsena pana “kāmanidāna”nti vutto. Kāraṇaṭṭhena kāmā adhikaraṇaṃ assāti kāmādhikaraṇo. Liṅgavipallāseneva pana “kāmadhikaraṇa”nti vutto. Kāmānameva hetūti idaṃ niyamavacanāṃ kāmāpaccayā uppajjatiyevāti attho.

Uṭṭhahatoti ājīvasamuṭṭhāpakavīriyena uṭṭhahantassa. Ghaṭatoti taṃ vīriyaṃ pubbenāparaṃ ghaṭentassa. Vāyamatoti vāyāmaṃ parakkamaṃ payogaṃ karontassa. Nābhiniṭṭhājjantīti na niṭṭhājjanti, hatthaṃ nābhīruhanti. Socatīti citte uppannabalavasokena socati. Kilamatīti kāye uppannadukkhena kilamati. Paridevatīti vācāya paridevati. Urattāḷinti uraṃ tāḷetvā. Kandatīti rodati. Sammohaṃ āpajjatiṭi visaññī viya sammūḷho hoti. Moghanti tucchaṃ. Aphaloti nipphalo.

Ārakkhādhikaraṇanti ārakkhakāraṇā. Kinti meti kena nu kho me upāyena. Yampi meti yampi mayhaṃ kasikammādīni katvā uppāditāṃ dhanāṃ ahosi. Tampi no natthīti tampi amhākaṃ idāni natthi.

Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetūtiādināpi kāraṇaṃ dassetvāva ādīnavaṃ dīpeti. Tattha kāmahetūti kāmappaccayā rājānopi rājūhi vivadantīti attho. Kāmanidānanti bhāvanapuṃsakāṃ, kāme nidānaṃ katvā vivadantīti attho. Kāmādhikaraṇantipi bhāvanapuṃsakameva, kāme adhikaraṇaṃ katvā vivadantīti attho. Kāmānameva hetūti gāmanigamasenāpatipurohitaṭṭhānantarādīnaṃ kāmānaṃyeva hetu vivadantīti attho. Upakkamantīti paharanti.

Asicammanti asiñceva khetṭakaphalakādīni ca.

Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti dhanuṃ gahetvā sarakalāpaṃ sannayhitvā. Ubhatobyūḷhanti ubhatorāsibhūtaṃ. Pakkhandantīti pavisanti. Usūsūti kaṇḍesu. Vijjotalantesūti parivattamānesu. Te tatthāti te tasmiṃ saṅgāme.

Addāvalepanā upakāriyoti cettha manussā pākārapādaṃ assakhurasanṭhānena iṭṭhakāhi cinitvā upari sudhāya limpanti. Evaṃ katapākārapādā “upakāriyo”ti vuccanti. Tā tintena kalalena sittā addāvalepanā nāma honti. Pakkhandantīti tāsāṃ heṭṭhā tikhiṇaayasūlarukkhasūlādīhi vijjhiyamānā pākārassa picchillabhāvena ārohituṃ asakkontāpi upadhāvantiyeva. Chakaṇakāyāti kuthitagomayena. Abhivaggenāti satadantena. Taṃ aṭṭhadantākārena katvā “nagaradvāraṃ bhinditvā pavississāmā”ti āgate uparidvāre ṭhitā tassa bandhanayottāni chinditvā tena abhivaggena omaddanti.

Sandhimpī chindantīti gharasandhimpī. Nillopanti gāme paharitvā mahāvilopaṃ karonti. Ekāgārikanti paṇṇāsamattāpi saṭṭhimattāpi parivāretvā jīvaggāhaṃ gahetvā dhanāṃ āharāpentī. Paripanthepī tiṭṭhantīti panthadūhanakammaṃ karonti. Aḍḍhadanḍakehīti muggarehi. Sesāṃ vuttatthameva.

Chaṭṭhaṃ.

137. Sattame etīti īti, āgantukānaṃ akusalabhāgiyānaṃ byasanahetūnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpi ete anekabyasanāvahaṭṭhena daḷhasannipātaṭṭhena ca īti. Gaṇḍopi asuciṃ paggharati, uddhumātaparipakkaparibhinno hoti. Tasmā ete kilesā asucipaggharaṇato uppādajarābhaṅgehi uddhumātaparipakkaparibhinnaabhāvato ca gaṇḍo. Upaddavatīti upaddavo, anattaṃ janento abhibhavati ajjhottharatīti attho, rāgagaṇḍādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpete aviditanibbānatthāvahahetutāya sabbupaddavavattutāya ca upaddavo. Yasmā panete kilesāturabhāvaṃ janentā silasaṅkhātāmārogyaṃ loluppaṃ vā uppādentā pākatikameva ārogyaṃ vilumpanti, tasmā iminā ārogyavilumpanaṭṭhena rogo. Abbhantaramanupaviṭṭhaṭṭhena pana antotudanaṭṭhena dunnīharaṇīyaṭṭhena ca sallāṃ. Diṭṭhadhammikasamparāyikabhayāvahanato bhayaṃ. Metanti etaṃ sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ.

Kāmarāgarattāyanti kāmarāgena ratto ayaṃ. Chandarāgavinibaddhoti chandarāgena snehena baddho. Diṭṭhadhammikāpi gabbhāti imasmiṃ attabhāve vattamānasaḷāyatanagabbhā. Samparāyikāpi gabbhāti paralokepi saḷāyatanagabbhā.

Na parimuccatīti parimuccitum na sakkoti. Otiṇṇo sātārūpenāti madhurasabhāvena rāgena otiṇṇo ogāhito. Palipathanti kāmakalalamaggaṃ. Dugganti duggamaṃ.

Sattamaṃ.

138. Aṭṭhame sītaṃ dubbidhaṃ abbhantaradhātukkhobhapaccayañca bāhiradhātukkhobhapaccayañca. Tathā uṇhaṃ. Tattha ḍaṃsāti piṅgalamakkhikā. Sarīsapeti ye keci dīghajātikā saritvā gacchanti. Sesam pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aṭṭhamaṃ.

139. Navamagāthā padatthato pākaṭā eva. Ayaṃ panettha adhippāyayojanā - sā ca kho yuttivasena, na anussavavasena. Yathā ayaṃ hatthī manussakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgacchatīti vā, sarīramahantatāya vā nāgo. Evaṃ kudāssu nāmāhampi ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgamanena, āguṃ akaraṇena, puna itthattaṃ anāgamanena ca guṇasarīramahantatāya vā nāgo bhaveyyaṃ. Yathā cesa yūthāni vivajjayitvā ekacariyasukhena yathābhirantaṃ vihare araṇṇe, eko care khaggavisāṇakappo, kudāssu nāmāhampi evaṃ gaṇaṃ vivajjayitvā ekattābhiratisukhena jhānasukhena yathābhirantaṃ araṇṇe attano yathā yathā sukhaṃ, tathā tathā yattakaṃ vā icchāmi, tattakaṃ araṇṇe nivāsaṃ eko care khaggavisāṇakappo eko careyyanti attho. Yathā cesa susaṇṭhitakkhandhamahantatāya sañjātakkhando, kudāssu nāmāhampi evaṃ asekkhasīlakkhandhamahantatāya sañjātakkhando bhaveyyaṃ. Yathā cesa padumasadisagattatāya vā, padumakule uppannatāya vā padumī, kudāssu nāmāhampi evaṃ padumasadisabojhaṅgamahantatāya vā, ariyajātipadume uppannatāya vā padumī bhaveyyaṃ. Yathā cesa thāmabalajavādīhi ulāro, kudāssu nāmāhampi evaṃ parisuddhakāyasamācāratādīhi sīlasamādhinibbedhikapaññādīhi vā ulāro bhaveyyanti evaṃ cintento vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti.

Navamaṃ.

140. Dasame aṭṭhānatanti aṭṭhānaṃ taṃ, akāraṇaṃ tanti vuttaṃ hoti. Anunāsikassa lopo kato “ariyasaccāna dassana”ntiādīsu viya. Saṅgaṇikāratassāti gaṇābhīratassa. Yanti kāraṇavacanametam “yaṃ hiriyati hiriyitabbenā”ntiādīsu viya. Phassayeti adhigacche. Sāmayikaṃ vimuttinti lokiyasamāpattiṃ. Sā hi appitappitasamaye eva paccanīkehi vimuccanato “sāmayikā vimuttī”ti vuccati. Taṃ sāmayikaṃ vimuttiṃ. “Aṭṭhānaṃ taṃ, na taṃ kāraṇaṃ vijjati saṅgaṇikāratassa, yena kāraṇena phassaye iti etaṃ ādiccabandhusa paccekabuddhassa vaco nisamma saṅgaṇikāratam pahāya yoniso paṭipajjanto adhigatomhī”ti āha. Sesam vuttanayameva.

Niddese nekkhammasukhanti pabbajjāsukhaṃ. Pavivekasukhanti kāyacittaupadhiviveke sukhaṃ. Upasamasukhanti kilesupasaṃ phalasaṃpattisukhaṃ. Sambodhisukhanti maggasukhaṃ. Nikāmalābhīti attano rucivasena yathākāmalābhī. Akicchalābhīti adukkhalābhī. Akasirālābhīti vipulālābhī. Asāmayikanti lokuttaraṃ. Akuppanti kuppavirahitaṃ acalitaṃ lokuttaramaggaṃ.

Dasamaṃ.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggavaṇṇanā

141. Tatiyavaggassa paṭhame diṭṭhivīsūkānīti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni. Tāni hi maggasammādiṭṭhiyā visūkaṭṭhena vijjhanatṭhena vilomaṭṭhena ca visūkāni. Evaṃ diṭṭhiyā visūkānīti diṭṭhivīsūkāni, diṭṭhiyo eva vā visūkāni diṭṭhivīsūkāni. Upātivattoti dassanamaggena atikkanto. Patto niyāmanti avinipātadhammatāya sambodhiparāyanatāya ca niyatabhāvaṃ adhigato, sammattaniyāmasaṅkhātāṃ vā paṭhamamagganti. Ettāvatā paṭhamamaggakiccanipphatti ca tassa paṭilābho ca vutto. Idāni paṭiladdhamaggoti iminā sesamaggapaṭilābhaṃ dasseti. Uppannañāṇomhīti uppannapaccekabodhiñāṇo amhi. Etena phalaṃ dasseti. Anaññaneyyoti aññehi “idaṃ saccaṃ idaṃ sacca”nti nanetabbo. Etena sayambhutaṃ dīpeti. Patte vā paccekabodhiñāṇe aññaneyyatāya abhāvā sayamvasitaṃ. Samathavipassanāya vā diṭṭhivīsūkāni upātivatto, ādimaggena patto niyāmaṃ, sesehi paṭiladdhamaggo, phalañāṇena uppannañāṇo, taṃ sabbaṃ attanāva adhigatoti anaññaneyyo. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ.

Na paraneyyoti na aññehi netabbo. Na parappattiyoti paccakkhadhammattā na aññehi saddahāpetabbo. Na parappaccayoti na assa paro paccayo, na parassa saddhāya vattatīti na parappaccayo. Na parapaṭibaddhagūti na aññesaṃ paṭibaddhañāṇagamano.

Paṭhamam.

142. Dutiye nillolupoti alolupo. Yo hi rasataṇḥābhībhūto hoti, so bhusaṃ luppati punappunañca luppati, tena “lolupo”ti vuccati. Tasmā esa taṃ paṭikkhipanto āha “nillolupo”ti. Nikkuhoti ettha kiñcāpi yassa tividhakuhanavatthu natthi, so “nikkuho”ti vuccati, imissā pana gāthāya manuññabhojanādīsu vimhayamanāpajjanato nikkuhoti ayamadhippāyo. Nippipāsoti ettha pātumicchā pipāsā, tassā abhāvena nippipāso, sādurasalobhena bhottukamyatāviraḥhitoti attho. Nimmakkhoti ettha paraguṇavināsanalakkhaṇo makkho, tassa abhāvena nimmakkho. Attano gahaṭṭhakāle sūdassa guṇamakkhanābhāvaṃ sandhāya āha. Niddhantakasāvamohoti ettha rāgādayo tayo kāyaduccaritādīni ca tiṇṇīti cha dhammā yathāsambhavaṃ appasannaṭṭhena sakabhāvaṃ vijahāpetvā parabhāvaṃ gaṇhāpanaṭṭhena kasaṭaṭṭhena ca “kasāvā”ti veditabbā. Yathāha -

“Tattha katame tayo kasāvā? Rāgakasāvo dosakasāvo mohakasāvo, ime tayo kasāvā. Tattha katame aparepi tayo kasāvā? Kāyakasāvo vacīkasāvo manokasāvo”ti.

Tesu moḥaṃ ṭhapetvā pañcannaṃ kasāvānaṃ tesañca sabbesaṃ mūlabhūtassa mohassa niddhantattā niddhantakasāvamoho, tiṇṇaṃ eva vā kāyavacīmanokasāvānaṃ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho. Itaresu nillolupatādīhi rāgakasāvassa, nimmakkhatāya dosakasāvassa niddhantabhāvo siddho eva. Nirāsasoti nittaṇho. Sabbaloketi sakalaloke, tīsu bhavesu dvādasasu vā āyatanesu bhavavibhavataṇḥāvirahito hutvāti attho. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ. Atha vā tayopi pāde vatvā eko careti eko caritum sakkuṇeyyāti evampi ettha sambandho kātabbo.

Dutiyaṃ.

143. Tatiye ayaṃ saṅkhepattho - yvāyaṃ dasavatthukāya pāpadiṭṭhiyā samannāgatattā pāpo. Paresampi anattamaṃ dasseti anattadassī. Kāyaduccaritādimhi ca visame nivittṭho. Taṃ atthakāmo kulaputto pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassim visame nivittṭhaṃ. Sayāṃ na seveti attano vasena taṃ na seveyya. Yadi pana paravaso hoti, kiṃ sakkā kātunti vuttaṃ hoti. Pasutanti pasaṃ, diṭṭhivasena tattha tattha lagganti attho. Pamattanti kāmagaṇesu vossatṭhacittam, kusalahāvanārahitaṃ vā. Taṃ evarūpaṃ na seve na bhaje na payirupāse, aññadatthu eko care khaggavisāṇakappoti.

Niddese sayāṃ na seveyyāti sāmaṃ na upasaṅkameyya. Sāmaṃ na seveyyāti cittenapi na upasaṅkameyya. Na seveyyāti na bhajeyya. Na niseveyyāti samīpampi na gaccheyya. Na saṃseveyyāti dūre bhajeyya. Na parisamseveyyāti paṭikkameyya.

Tatiyaṃ.

144. Catutthe ayaṃ saṅkhepattho - bahussutanti duvidho bahussuto tīsu piṭakesu atthato nikhilo pariyattibahussuto ca maggaphalavijjābhinnānaṃ paṭividdhattā paṭivedhabahussuto ca. Āgatāgamo dhammadharo. Uḷārehi pana kāyavacīmanokammehi samannāgato uḷāro. Yuttapaṭibhāno ca muttapaṭibhāno ca yuttamuttapaṭibhāno ca paṭibhānavā. Pariyattiparipucchādhigamavasena vā tidhā paṭibhānavā veditabbo. Yassa hi pariyatti paṭibhāti, so pariyattipaṭibhānavā. Yassa atthañca ñāyañca lakkaṇaṃca tṭhānāṭṭhānañca paripucchantassa paripucchā paṭibhāti, so paripucchāpaṭibhānavā. Yena maggādayo paṭividdhā honti, so adhigamapaṭibhānavā. Taṃ evarūpaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittam uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ. Tato tassānubhāvena attatthaparattahubhayatthabhedato vā diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthabhedato vā anekappakārāni aññāya atthāni, tato “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhāna”ntiādīsu kaṅkhāṭṭhānesu vineyya kaṅkham vicikiccham vinetvā vināsetvā evaṃ katasabbakicco eko care khaggavisāṇakappoti.

Catutthaṃ.

145. Pañcame khiḍḍā ca rati ca pubbe vuttāva. Kāmasukhanti vatthukāmasukham. Vatthukāmāpi hi sukhassa visayādibhāvena sukhanti vuccanti. Yathāha - “atthi rūpaṃ sukham sukhānupatita”nti. Evamevaṃ khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca imasmiṃ okāsaloke analaṅkaritvā alanti akatvā “etaṃ tappaka”nti vā “sārabhūta”nti vā evaṃ aggahetvā. Anapekkhamānoti tena analaṅkaraṇena anapekkhanasīlo apihāluko nittaṇho. Vibhūsaṭṭhānāvīratō saccavādī eko careti. Tattha vibhūsā duvidhā agārikavibhūsā ca anagārikavibhūsā ca. Tattha agārikavibhūsā sākaṭaveṭhanamālāgandhādi, anagārikavibhūsā ca pattamaṇḍanādi. Vibhūsā eva vibhūsaṭṭhānaṃ, tasmā vibhūsaṭṭhānā tividhāyapi viratiyā virato. Avitathavacanato saccavādīti evamattho daṭṭhabbo.

Pañcamaṃ.

146. Chaṭṭhe dhanānīti muttāmaṇiveḷuriyasaṅkhasilāpavāḷarajatajātarūpādīni ratanāni. Dhaññānīti sālivihiyavagodhumakaṅkuvarakakudrūsakappabhedāni satta sesāparaṇṇāni ca. Bandhavānīti ñātibandhu, gottabandhu, mittabandhu,

sippabandhuvasena catubbidhabandhave. Yathodhikānīti sakasakaodhivasena
ṭhitāniyeva. Sesam vuttanayamevāti.

Chaṭṭham.

147. Sattame saṅgo esoti attano upabhogaṃ niddisati. So hi sajjanti tattha pāṇino
kaddame pavittṭho hatthī viyāti saṅgo. Parittamettha sokhyanti ettha
pañcakāmaguṇūpabhogakāle viparītasāññāya uppādetabbato
kāmvacaradhammapariyāpannato vā lāmakatṭhena sokhyaṃ parittam,
vijjupabhāya obhāsitanaccadassanasukhaṃ viya ittaram, tāvakālikanti vuttaṃ hoti.
Appassādo dukkhamettha bhiyyoti ettha ca yvāyaṃ “yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca
kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti vutto,
so yamidaṃ “ko ca, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo, idha, bhikkhave, kulaputto yena
sippaṭṭhānena jīvikaṃ kappeti yadi muddāya yadi gaṇanāyā”ti evamādinā
nayenettha dukkhaṃ vuttaṃ, taṃ upanidhāya appodakabindumatto hoti, atha kho
dukkhameva bhiyyo bahu, catūsu samuddesu udakasadisso hoti. Tena vuttaṃ -
“appassādo dukkhamettha bhiyyo”ti. Gaḷo esoti assādaṃ dassetvā ākaḍḍhanavasena
baḷiso viya eso, yadidaṃ pañca kāmaguṇā. Iti ñatvā matimāti evaṃ ñatvā buddhimā
paṇḍito puriso sabbampetaṃ pahāya eko care khaggavisāṇakappoti.

Sattamaṃ.

148. Aṭṭhamagāthāya dutiyapāde jālanti suttamayaṃ vuccati. Ambūti udakaṃ,
tattha caratīti ambucārī, macchassetam adhivacanaṃ. Salile ambucārī salilambucārī.
Tasmim nadīsalile jālaṃ bhetvā gataambucārīvāti vuttaṃ hoti. Tatiyapāde daḍḍhanti
daḍḍhaṭṭhānaṃ vuccati. Yathā aggi daḍḍhaṭṭhānaṃ puna na nivattati, na tattha
bhiyyo āgacchati, evaṃ maggañāṇagginā daḍḍhaṃ kāmaguṇaṭṭhānaṃ
anivattamāno, tattha bhiyyo anāgacchantoti vuttaṃ hoti. Sesam vuttanayamevāti.

Samyojanānīti yassa samvijjanti, taṃ puggalaṃ vaṭṭasmim samyojenti bandhantīti
samyojanāni. Imāni pana samyojanāni kilesapaṭipāṭiyāpi āharitum vaṭṭati
maggapaṭipāṭiyāpi. Kāmarāgapaṭighasamyojanāni anāgāmimaggena pahīyanti,
mānasamyojanaṃ arahattamaggena, diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā
sotāpattimaggena, bhavarāgasamyojanaṃ arahattamaggena, issāmacchariyāni
sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā
diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsaissāmacchariyā sotāpattimaggena pahīyanti,
kāmarāgapaṭighā anāgāmimaggena, mānabhavarāgaavijjā arahattamaggenāti.
Bhinditvāti bhedaṃ pāpetvā. Pabhinditvāti chindaṃ katvā. Dālayitvāti phāletvā.
Padālayitvāti hīretvā. Sampadālayitvāti upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ.

Aṭṭhamam.

149. Navame okkhittacakkhūti heṭṭhākhittacakkhu, satta gīvaṭṭhīni paṭipāṭiyā
ṭhapetvā parivajjanapahātabbadassanattamaṃ yugamattaṃ pekkhamānoti vuttaṃ
hoti. Na tu hanukaṭṭhinā hadayaṭṭhim saṅghaṭṭento. Evañhi okkhittacakkhutā na
samaṇasārūppā hoti. Na ca pādaloḷoti ekassa dutiyo dvinnam tatiyoti evaṃ
gaṇamajjhaṃ, pavisitukāmatāya kaṇḍūyamānapādo viya abhavanto,
dīghacārikaanavaṭṭhitacārikavirato vā. Guttindriyoti chasu indriyesu idha
manindriyassa visuṃ vuttattā vuttāvasesavasena gopitindriyo. Rakkhita mānasānoti
mānasamyeva mānasānaṃ, taṃ rakkhita massāti rakkhita mānasāno. Yathā kileseti

na viluppati, evaṃ rakkhitacittoti vuttaṃ hoti. Anavassutoti imāya paṭipattiyā tesu tesu ārammaṇesu kilesaanvāssavavirahito. Apariḍayhamānoti evaṃ anvāssavavirahitā eva kilesaggāhi apariḍayhamāno, bahiddhā vā anavassuto, ajjhattaṃ apariḍayhamāno. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Cakkhunā rūpaṃ disvāti kāraṇavasena “cakkhū”ti laddhavohārena rūpadassanasamatthena cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Porāṇā panāhu -

“Cakkhu rūpaṃ na passati acittakattā, cittaṃ na passati acakkhukattā, dvārārammaṇasaṅghaṭṭane pana pasādavatthukena cittaṃ na passati. Īdisī panesā ‘dhanunā vijjhatī’tiādīsu viya sasambhārakathā nāma hoti, tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvāti ayamevettha attho”ti.

Nimittaggāhīti itthipurisanimittaṃ vā subhanimittādikaṃ vā kilesavatthubhūtaṃ nimittaṃ chandarāgavasena gaṇhāti, diṭṭhamattavasena na saṇṭhāti. Anubyañjanaggāhīti kilesānaṃ anubyañjanato pākaṭabhāvākaraṇato “anubyañjana”nti laddhavohāraṃ hatthapādahasitalapitavilokitādibhedāṃ ākāraṃ gaṇhāti.

Yatvādhikaraṇamenantiādīmhi yaṃkāraṇā yassa cakkhundriyāsaṃvarassa hetu. Etaṃ puggalaṃ satikavāṭena cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ apihitacakkhudvāraṃ hutvā viharantaṃ ete abhijjhādayo dhammā anvāssaveyyuṃ. Tassa saṃvarāya na paṭipajjati tassa cakkhundriyassa satikavāṭena pidahanatthāya na paṭipajjati. Evaṃbhūtoyeva ca “na rakkhati cakkhundriyaṃ. Na cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”tipi vuccati.

Tattha kiñcāpi cakkhundriye saṃvaro vā asaṃvaro vā natthi. Na hi cakkhupasādaṃ nissāya sati vā muṭṭhassaccaṃ vā uppajjati, api ca yadā rūpārammaṇaṃ cakkhussa āpāthaṃ āgacchati, tadā bhavaṅge dvikkhattuṃ uppajjitvā niruddhe kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhamānā uppajjitvā nirujjhati, tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ tato vipākamanodhātu sampaṭicchana-kiccaṃ tato vipākāhetukamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ tato kiriyāhetukamanoviññāṇadhātu voṭṭhapanakiccaṃ sādhamānā uppajjitvā nirujjhati, tadanantaraṃ javanaṃ javati. Tatrāpi neva bhavaṅgasamaye, na āvajjanādīnaṃ aññatarasamaye saṃvaro vā asaṃvaro vā atthi, javanakkhaṇe pana sace dussīlyaṃ vā muṭṭhassaccaṃ vā aññāṇaṃ vā akkhanti vā kosajjaṃ vā uppajjati, asaṃvaro hoti. Evaṃ honto pana so cakkhundriye asaṃvaroti vuccati. Kasmā? Yasmā tasmīṃ sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni. Yathā kiṃ? Yathā nagare catūsu dvāresu asaṃvutesu kiñcāpi antogharadvārakoṭṭhakagabbhādayo susaṃvutā, tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ arakkhitaṃ agopitameva hoti. Nagaradvārena hi pavisitvā corā yadicchanti, taṃ hareyyuṃ. Evameva javane dussīlyādīsu uppannesu tasmīṃ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni.

Cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hotītiādīsu na nimittaggāhī hotīti chandarāgavasena vuttappakāraṃ nimittaṃ na gaṇhāti. Evaṃ sesapadāni vuttapaṭikkhepena veditabbāni. Yathā ca heṭṭhā “javane dussīlyādīsu uppannesu tasmīṃ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni”ti vuttaṃ, evamidha tasmīṃ sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni. Yathā kiṃ? Yathā nagaradvāresu saṃvutesu kiñcāpi antogharādayo asaṃvutā honti. Tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ

surakkhitaṃ sugopitameva hoti. Nagaradvāresu pihitesu corānaṃ paveso natthi. Evameva javane sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamānopi cakkhundriye saṃvaroti vutto.

Avassutapariyāyañcāti kilesehi tintakāraṇaṇca. Anavassutapariyāyañcāti kilesehi atintakāraṇaṇca.

Piyarūpe rūpeti iṭṭhajātike rūpārammaṇe. Appiyarūpe rūpeti anīṭṭhasabhāve rūpārammaṇe. Byāpajjatīti dosavasena pūtibhāvamāpajjati. Otāranti chiddaṃ antaraṃ. Ārammaṇanti paccayaṃ.

Adhibhaṃsūti maddaṃsu. Na adhibhosīti na maddi. Bahalamattikāti punappunaṃ dānavasena uddhamāyikā bahalamattikā. Addāvalepanāti asukkhāmattikadānā. Sesamettha uttānaṃ.

Navamaṃ.

150. Dasame kāsāyavattho abhinikkhamitvāti imassa pādassa gehā abhinikkhamitvā kāsāyavattho hutvāti evamattho veditabbo. Sesam vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Dasamaṃ.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavaggavaṇṇanā

151. Catutthavaggassa paṭhame rasesūti ambilamadhuratittakakaṭukaloṇikakhārikakasāvādibhedesu sāyanīyesu. Gedhaṃ akaranti giddhiṃ akaronto, taṇhaṃ anuppādentoti vuttaṃ hoti. Aloloti “idaṃ sāyissāmi, idaṃ sāyissāmī”ti evaṃ rasavisesesu anākulo. Anaññāposīti posetabbakasaddhivihārikādivirahito, kāyasandhāraṇamattena santuṭṭhoti vuttaṃ hoti. Yathā vā pubbe uyyāne rasesu gedhakaraṇalolo hutvā aññāposī āsiṃ, evaṃ ahutvā yāya taṇhāya lolo hutvā rasesu gedhaṃ karoti, taṃ taṇhaṃ hitvā āyatīṃ taṇhāmūlakassa aññassa attabhāvassa anibbattanena anaññāposīti dasseti. Atha vā atthabhañjanakaṭṭhena kilesā “aññe”ti vuccanti, tesaṃ aposanena anaññāposīti ayamettha attho. Sapadānacārīti avokkammacārī anupubbacārī, gharapaṭipāṭiṃ ahaḍḍetvā aḍḍhakulaṇca daliddakulaṇca niranteraṃ piṇḍāya pavisaṃmānoti attho. Kule kule appaṭibaddhacittoti khattiyakulādīsu yattha katthaci kilesavasena alaggacitto, candūpamo niccanavako hutvāti attho. Sesam vuttanayamevāti.

Paṭhamaṃ.

152. Dutiye āvaraṇānīti nīvaraṇāneva, tāni atthato uragasutte vuttāni. Tāni pana yasmā abbhādayo viya candaṃ sūriyaṃ vā ceto āvaranti, tasmā “āvaraṇāni cetaso”ti vuttāni. Tāni upacārena vā appanāya vā pahāya. Upakkileseti upagamma cittaṃ vibādhente akusale dhamme, vatthopamādīsu vutte abhijjhādayo vā. Byapanujjāti panuditvā vināsetvā, vipassanāmaggena pajahitvāti attho. Sabbeti anavasese. Evaṃ samathavipassanāsampanno paṭhamamaggena diṭṭhinissayassa pahīnattā anissito. Sesamaggehi chetvā tedhātukagataṃ sinehadosaṃ, taṇhārāganti vuttaṃ hoti. Sineho eva hi guṇapaṭipakkhato sinehadosoti vutto. Sesam vuttanayameva.

153. Tatiye vipiṭṭhikatvānāti piṭṭhito katvā, chaḍḍetvā jahitvāti attho. Sukhaṃ dukhañcāti kāyikaṃ sātāsātaṃ. Somanassadomanassanti cetasiṃ sātāsātaṃ. Upekkhanti catutthajjhānupekkhaṃ. Samathanti catutthajjhānasamathameva. Visuddhanti pañcanīvaraṇavitakkavicārapītisukhasaṅkhātehi navahi paccanīkadhammehi vimuttattā atisuddhaṃ, niddhantasuvaṇṇamiva vigatūpakkilesanti attho.

Ayaṃ pana yojanā - vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukkhañca pubbeva, paṭhamajjhānūpacārabhūmiyaṃyeva dukkhaṃ, tatiyajjhānūpacārabhūmiyañca sukhanti adhippāyo. Puna ādito vuttaṃ ca-kāraṃ parato netvā “somanassaṃ domanassañca vipiṭṭhikatvāna pubbevā”ti adhikāro. Tena somanassaṃ catutthajjhānūpacāre, domanassañca dutiyajjhānūpacāreyevāti dīpeti. Etāni hi etesaṃ pariyāyato pahānaṭṭhānāni. Nipariyāyato pana dukkhassa paṭhamajjhānaṃ, domanassassa dutiyajjhānaṃ, sukhassa tatiyajjhānaṃ, somanassassa catutthajjhānaṃ pahānaṭṭhānaṃ. Yathāha - “paṭhamajjhānaṃ upasampajja viharati etthuppannaṃ dukkhindriyaṃ aparisesaṃ nirujjhatī”tiādi. Taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttanayena gahetabbaṃ. Parato pubbevāti tīsu paṭhamajjhānadīsu dukkhadomanassasukhāni vipiṭṭhikatvā ettheva ca catutthajjhāne somanassaṃ vipiṭṭhikatvā imāya paṭipadāya laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ eko care iti. Sesam vuttanayamevāti.

154. Catutthe āraddhaṃ vīriyaṃ assāti āraddhaviriyo. Etena attano vīriyārambhaṃ ādivīriyaṃ dasseti. Paramattho vuccati nibbānaṃ, tattha pattiyaṃ paramatthapattiyaṃ. Etena vīriyārambhena pattaḃbaphalaṃ dasseti. Alīnacittoti etena vīriyupatthambhānaṃ cittacetasiṃkānaṃ alīnataṃ dasseti. Akusītavuttīti etena ṭhānāsanacaṅkamādīsu kāyassa anavasīdanaṃ. Daḷhanikkamoti etena “kāmaṃ taco ca nhāru cā”ti evaṃ pavattaṃ padahanavīriyaṃ dasseti. Yaṃ taṃ anupubbasikkhādīsu padahanto “kāyena ceva paramatthasaccaṃ sacchikaroti, paññāya ca naṃ ativijja passatī”ti vuccati. Atha vā etena maggasampayuttavīriyaṃ dasseti. Tañhi daḷhañca bhāvanāpāripūrigatattā, nikkamo ca sabbaso paṭipakkhā nikkhantattā, tasmā taṃsamaṅgīpuggalopi daḷho nikkamo assāti “daḷhanikkamo”ti vuccati. Thāmaḃalūpapannoti maggakkhaṇe kāyathāmena ñāṇabalena ca upapanno. Atha vā thāmaḃhūtena balena upapannoti thāmaḃalūpapanno, thirañāṇabalūpapannoti vuttaṃ hoti. Etena tassa vīriyassa vipassanāñāṇasampayogaṃ dīpento yoniso padahanabhāvaṃ sādheti. Pubbaḃhāgamajjhimaḃkaṭṭhaviṇiyavasena vā tayopi pādā yojetabbā. Sesam vuttanayamevāti.

155. Pañcame paṭisallānanti tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallīnaṃ, ekattasevitā ekībhaṃvō kāyavivekoti attho. Jhānanti paccanīkajjhāpanato ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānato ca cittaviveko vuccati. Tattha aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādipaccanīkajjhāpanato kasiṇādīārammaṇūpanijjhānato ca “jhāna”nti vuccati. Vipassanāmaggaḃhalāni sattasaṅkhānādipaccanīkajjhāpanato lakkhaṇūpanijjhānato ca “jhāna”nti vuccati. Idha pana ārammaṇūpanijjhānameva adhippetam. Evametam

paṭisallānañca jhānañca ariñcamānoti ajahamāno anissajjamāno. Dhammesūti vipassanupagesu pañcakkhandhādidhammesu. Niccanti satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ. Anudhammacārīti te dhamme ārabha pavattamānena anugataṃ vipassanādhammaṃ caramāno. Atha vā dhammesūti ettha dhammāti nava lokuttaradhammā, tesam dhammānaṃ anulomo dhammoti anudhammo, vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. Tattha “dhammānaṃ niccaṃ anudhammacārī”ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṃ vibhattibyattayena “dhammesū”ti vuttaṃ siyā. Ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti tāya anudhammacāritāsañkhātāya vipassanāya aniccākārādidosam tīsu bhavesu samanupassanto evaṃ imāya kāyavivekacittavivekaṃ ariñcamāno sikhāppattavipassanāsañkhātāya paṭipadāya adhigatoti vattabbo eko careti evaṃ yojanā veditabbā.

Pañcamaṃ.

156. Chaṭṭhe taṇhakkhayanti nibbānaṃ, evaṃ diṭṭhādīnavāya taṇhāya eva appavattiṃ. Appamattoti sātaccakārī. Aneḷamūgoti alālāmukho. Atha vā aneḷo ca amūgo ca, paṇḍito byattoti vuttaṃ hoti. Hitasukhasampāpakaṃ sutamassa atthīti sutavā, āgamasampannoti vuttaṃ hoti. Satīmāti cirakatādīnaṃ anussarītā. Sañkhātadhammoti dhammūpaparikkhāya pariññātadhammo. Niyatoti ariyamaggena niyāmaṃ patto. Padhānavāti sammappadhānavīriyasampanno. Uppaṭipāṭiyā esa pāṭho yojetabbo. Evameteḥi appamādādīhi samannāgato niyāmasampāpakena padhānena padhānavā, tena padhānena pattaniyāmattā niyato, tato arahattappattiyā sañkhātadhammo. Arahā hi puna sañkhātābbābhāvato “sañkhātadhammo”ti vuccati. Yathāha - “ye ca sañkhātadhammāse, ye ca sekkhā puthū idhā”ti. Sesam vuttanayamevāti.

Chaṭṭhaṃ.

157. Sattame sīhoti cattāro sīhā - tiṇasīho, paṇḍusīho, kāḷasīho, kesarasīhoti. Tesam kesarasīho aggamakkhāyati, eso idha adhippeto. Vāto puratthimādivasena anakaviddho. Padumaṃ rattasetādivasena. Tesu yo koci vāto yaṃ kiñci padumaṃ vaṭṭatiyeva. Tattha yasmā santāso attasinehena hoti, attasineho ca taṇhālepo, sopi diṭṭhisampayuttana vā diṭṭhivippayuttana vā lobhena hoti, sopi ca taṇhāyeva. Sajjanaṃ pana tattha upaparikkhāvirahitassa mohena hoti, moho ca avijjā. Tattha samathena taṇhāya pahānaṃ hoti, vipassanāya avijjāya. Tasmā samathena attasinehaṃ pahāya sīho viya saddesu aniccadukkhādīsuaśantasanto, vipassanāya moham pahāya vātova jālamhi khandhāyatanādīsū asajjamāno, samatheneva lobhaṃ, lobhasampayuttaṃ eva diṭṭhiñca pahāya, padumaṃva toyena sabbabhavabhogalobhena alippamāno.

Ettha ca samathassa sīlaṃ padaṭṭhānaṃ, samatho samādhi, vipassanā paññāti evaṃ tesu dvīsu dhammesu siddhesu tayopi khandhā siddhā honti. Tattha sīlakkhandhena surato hoti, so sīhova saddhesu āghātavattḥsū akujjhitukāmatāya na santasati, paññākkhandhena paṭividdhasabhāvo vātova jālamhi khandhādidhammabhede na sajjati, samādhikkhandhena vītarāgo padumaṃva toyena rāgena na lippati. Evaṃ samathavipassanāhi sīlasamādhipaññākkhandhehi ca yathāsambhavaṃ avijjātaṇhānaṃ, tiṇṇaṃ akusalamūlānaṃ pahānavasena aśantasanto asajjamāno alippamāno ca veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Sattamaṃ.

158. Aṭṭhame sahanā ca hananā ca sīghajavattā ca sīho. Kesarasīhova idha adhippeto. Dāṭhā balamassa atthīti dāṭhabalī. Pasayha abhibhuyyāti ubhayam cārīsaddena saha yojetabbaṃ pasayhacārī abhibhuyyacārīti. Tattha pasayha niggayha pavāhetvā caraṇena pasayhacārī. Abhibhavitvā santāsetvā vasīkatvā caraṇena abhibhuhyacārī. Svāyam kāyabalena pasayhacārī, tejasā abhibhuyyacārī. Tattha sace koci vadeyya “kiṃ pasayha abhibhuyyacārī”ti. Tato migānanti sāmivacanaṃ upayogatthe katvā “mige pasayha abhibhuyyacārī”ti paṭivattabbaṃ. Pantānīti dūrāni. Senāsanānīti vasanaṭṭhānāni. Sesam pubbe vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritaṃ.

Aṭṭhamam.

159. Navame “sabbe sattā sukhitā bhavantū”tiādinā nayena hitasukhūpanayanakāmatā mettā. “Aho vata imamahā dukkhā vimucceyyu”ntiādinā nayena ahitadukkhāpanayanakāmatā karuṇā. “Modanti vata bhonto sattā, modanti sādhu suṭṭhū”tiādinā nayena hitasukhāvippayogakāmatā muditā. “Paññāyissanti sakena kammenā”ti sukhadukkhesu ajjupekkhanatā upekkhā. Gāthābandhasukhatthaṃ pana uppaṭipāṭiyā mettaṃ vatvā upekkhā vuttā, muditā ca pacchā. Vimuttinti catassopi hi vimuttī. Etā attano paccanīkadhammehi vimuttattā vimuttiyo. Tena vuttaṃ - “mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle”ti.

Tattha āsevamānoti tisso tikacatukkajjhānavasena bhāvayamāno, upekkhaṃ catutthajjhānavasena bhāvayamāno. Kāleti mettaṃ āsevitvā tato vuṭṭhāya karuṇaṃ, tato vuṭṭhāya muditaṃ, tato itarato vā nippītikajjhānato vuṭṭhāya upekkhaṃ āsevamānova “kāle āsevamāno”ti vuccati, āsevitum phāsukāle vā. Sabbena lokena avirujjhamānoti dasasu disāsu sabbena sattalokena avirujjhamāno. Mettādīnañhi bhāvitattā sattā appaṭikkulā honti, sattesupi virodhabhūto paṭigho vūpasammati. Tena vuttaṃ - “sabbena lokena avirujjhamāno”ti. Sesam vuttasadisamevāti.

Navamam.

160. Dasame saṃyojanānīti dasa saṃyojanāni, tāni ca tena tena maggena sandālayitvāna. Asantaṃ jīvitasaṅkhayaṃhīti jīvitasaṅkhayo vuccati cuticittassa paribhedo, tasmīñca jīvitasaṅkhaye jīvitanikantiyā pahīnattā asantasanti. Ettāvatā saupādisesanibbānadhātum attano dassetvā gāthāpariyosāne anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti.

Dasamam.

161. Ekādasame bhajantīti sarīrena allīyitvā payirupāsanti. Sevantīti añjalikammādīhi kiṃkārapaṭissāvitāya ca paricaranti. Kāraṇaṃ attho etesanti kāraṇatthā, bhajanāya sevanāya ca nāññaṃ kāraṇamatthi, attho eva tesam kāraṇaṃ, atthahetu sevantīti vuttaṃ hoti. Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti “ito kiñci lacchāmā”ti evaṃ attapaṭilābhakāraṇena nikkāraṇā, kevalaṃ -

“Upakāro ca yo mitto, sukhe dukkhe ca yo sakhā;
Atthakkhāyī ca yo mitto, yo ca mittānukampako”ti. -

Evam vuttena ariyena mittabhāvena samannāgatā dullabhā ajja mittā. Attani t̥hitā etesaṃ paññā, attānaṃyeva olokenti, na aññanti attat̥thapaññā. “Diṭṭhat̥thapaññā”ti ayampi kira porāṇapāṭho. Sampati diṭṭheyeva atthe etesaṃ paññā, āyatim na pekkhantīti vuttaṃ hoti. Asucīti asucinā anariyena kāyavacīmanokammena samannāgatāti. Sesaṃ pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ antarantarā ativitthārabhayena na vuttaṃ, taṃ sabbhaṃ pāṭhānusāreneva veditabbaṃ. Ekādasamaṃ.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saddhammappajjotikāya cūlaniddesa-aṭṭhakathāya

Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Yo so sugataputtānaṃ, adhipatibhūtena hitaratinā;
Therena thiraguṇavatā, suvibhatto mahāniddeso.

Tassat̥thavaṇṇanā yā, pubbat̥thakathānayaṃ tathā;
Yuttiṃ nissāya mayāraddhā, niṭṭhānamupagatā esā.

Yaṃ puramaṃ puruttamaṃ, anurādhapuravhayaṃ;
Yo tassa dakkhiṇe bhāge, mahāvihāro patit̥thito.

Yo tassa tilako bhūto, mahāthūpo siluccayo;
Yaṃ tassa pacchime bhāge, lekho kathikasaññito.

Kittisenoti nāmena, sajīvo rājasammato;
Suciārittasampanno, lekho kusalakammiko.

Sītacchāyatarupetaṃ, salilāsayasampadaṃ;
Cārupākārasañcitaṃ, pariveṇamakārayi.

Upaseno mahāthero, mahāpariveṇavāsiyo;
Tassādāsi pariveṇaṃ, lekho kusalakammiko.

Vasantenettha therena, thirasīlena tādinaṃ;
Upasenavhayena sā, katā saddhammajotikā.

Rañño sirinivāsassa, sirisaṅghassa bodhino;
Chabbīsatiṃhi vassamhi, niṭṭhitā niddesavaṇṇanā.

Samayaṃ anulomentī, therānaṃ theravaṃsadīpānaṃ;
Niṭṭhaṃ gatā yathāyaṃ, aṭṭhakathā lokahitajanā.

Saddhammaṃ anulomentā, attahitaṃ parahitañca sādhentā;
Niṭṭhaṃ gacchantu tathā, manorathā sabbasattānaṃ.

Saddhammappajjotikāya, aṭṭhakathāyettha gaṇitakusalehi;
Gaṇitā tu bhāṇavārā, ñeyyātirekacattārisā.

Ānuṭṭhubhena assā, chando baddhena gaṇiyamānā tu;
Atirekadasasahassa-saṅkhā gāthāti viññeyyā.

Sāsanaciraṭṭhitatthaṃ, lokahitatthañca sādarena mayā;
Puññaṃ imaṃ racayatā, yaṃ pattamanappakaṃ vipulaṃ.

Puññaena tena loko, saddhammarasāyanaṃ dasabalassa;
Upabhuñjitvā vimalaṃ, pappotu sukhaṃ sukhenevāti.

Saddhammappajjotikā nāma

Cūḷaniddesa-aṭṭhakathā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 17. Σχόλια για τη μικρότερη επεξήγηση. Επεξήγηση της ομιλίας για το κέρατο του ρινόκερου έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org